दैनिकम् ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

हिमसंस्कृतवार्ता

पञ्चाङ्गम्
वि.सं. २०८३,
कलियुगाब्धः ५१२७ हेमन्त-ऋतुः
सूर्यः दक्षिणायनम् कार्तिककृष्णचतुर्दशी-अमावस्या
कार्तिक 23 प्रविष्टांशः मङ्गलमयः भवेत्

■ पृष्ठ-19 ■ वर्ष-6 ■ अङ्क-14 | 1 | नवम्बर 08, 2026 | Website- www.himsanskritam.com | Email-himsanskrit@gmail.com

2 कर्कटरोगाणां (कैंसर) १३७ औषधीनां संशोधितानि मूल्यानि नवम्बर्-मासस्य ९ दिनाङ्कात् प्रभावीणि भविष्यन्ति

4 हिमाचलस्य महत्तमो विजयः, ५५ कोटि- मिलियन- मात्रकं विद्युतः प्रदास्यति

12 - 19 दीपावली विशेषांकः

त्रिंशल्लक्षाधिकैः दीपैः आलोकिता अयोध्या नगरी

पवित्रपुर्याम् अयोध्यायां दशमस्य भव्यदीपोत्सवस्य अवसरे सरयूतटे स्थिता 'राम की पैड़ी' कोटिशः मृत्तिकादीपैः देदीप्यमाना संजाता। सरयूनद्याः षट्पञ्चाशत्सु (५६) घट्टेषु त्रिंशल्लक्षाधिकाः (३०,००,०००+) मृत्तिकादीपाः प्रज्वालिताः, येन समग्रा अयोध्या नगरी अलौकिकेन प्रकाशेन आलोकिता अभवत्। दीपोत्सवात् पूर्वं उत्तरप्रदेशस्य मुख्यमन्त्रिभिः योगी-आदित्यनाथ-महाभागैः मर्यादापुरुषोत्तमस्य श्रीरामस्य मातुः जानक्याः च विधिवत् पूजनं कृत्वा महाआरती कृता। मुख्यमन्त्रिणः अस्मिन् दशमदीपोत्सवस्य दीपान्वित-कार्यक्रमे सोत्साहं भागम् अगृह्णन्। अस्मिन् अवसरे राम की पैड़ी इत्यत्र नयनाभिरामस्य 'ड्रोन-प्रदर्शनस्य' (Drone Show) अपि भव्यम् आयोजनं कृतम्। अस्मिन् गरिमामये कार्यक्रमे माननीयाः उपराष्ट्रपतयः सी. पी. राधाकृष्णन्-महाभागाः, उत्तरप्रदेशस्य राज्यपालाः आनन्दीबेन पटेल-महोदया, मुख्यमन्त्रिणः योगी आदित्यनाथ-महाभागाः च उपस्थिताः आसन्। सर्वेऽपि गण्यातिगण्याः अतिथयः एतं प्रकाशपर्वणं समेत्य अवलोकितवन्तः।

दीपावली-पर्वणः अवसरे राष्ट्रपतिना प्रधामन्त्रिणा च प्रदत्ताः शुभकामनाः

राष्ट्रपतिः द्रौपदी मुर्मु-महोदया दीपावली-पर्वणः अवसरे देशे विदेशे च निवद्ध्यः सर्वेभ्यः भारतीयेभ्यः शुभकामनाः प्रादात्।
राष्ट्रपतिमहोदया स्वसन्देशे अवदत् यत् दीपावली असत्यात् सत्यस्य, दुष्कृतेभ्यः सुकृतस्य च विजयस्य प्रतीकः अस्ति। एतत् पर्व दुःखानाम् अन्तस्य सुख-समृद्धिपूर्णस्य जीवनस्य आरम्भस्य च सन्देशम् अपि ददाति। सा अकथयत् यत् अस्मिन् अवसरे जनाः शुभकार्यार्थं कल्याणार्थं च भगवतः गणेशस्य, तथा सुख-समृद्ध्यर्थं देव्याः महालक्ष्म्याः पूजनं कुर्वन्ति। राष्ट्रपतिमहोदया सर्वेषां देशवासिनां उत्तमस्वास्थ्यस्य, सुखस्य, समृद्धेः च कामनाम् अकरोत्। सा जनेभ्यः पर्यावरणस्य रक्षणाय परस्परसद्भावस्य परिरक्षणाय च आह्वानम् अकरोत्। सहैव युवानः 'विकसित-भारतस्य' निर्माणे योगदानं दातुं प्रेरिताः। प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी अपि दीपावली-अवसरे देशवासिभ्यः शुभकामनाः प्रादात्।

सुभाषितम्

शुभं करोति कल्याणमारोग्यं धनसंपदा।
शत्रुबुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर्नमोऽस्तुते॥

भावार्थः- जो शुभ और कल्याण करता है, आरोग्य (अच्छा स्वास्थ्य) और धन-संपदा प्रदान करता है तथा शत्रु-बुद्धि (अनैतिक, द्वेष या नकारात्मक भावनाओं) का नाश करता है, ऐसे दीपक की ज्योति को मेरा नमस्कार है।

हिमसंस्कृतवार्तापत्रस्य एकवर्षस्य सदस्यता १००₹
One year subscription to the daily Sanskrit newspaper is Only 100 Rupees
To subscribe, text us a message saying hello on the number below.
7876636263
कार्यालयः, हिमसंस्कृतम्, प्रकाशनम्
जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य समुखे कस्बा कोटला जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः-१७७१११ कार्यालयीयः सम्पर्कः- शिवानी शर्मा 7876636263
सूचना- हिमसंस्कृतवार्तायां दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-अशुद्धीनां कृते, राजनैतिक-सांस्कृतिकविचाराणाञ्च कृते सम्बद्धाः पत्रकाराः लेखकाश्च उत्तरदायिनः भविष्यन्ति
संपादकगणः- डॉ.अमनदीपशर्मा, डॉ.मनोज शैलः, डॉ.अमित शर्मा, डॉ.नरेन्द्रराणा,
प्रचारगणः- जगदीश डाभी, शिवा शर्मा, वत्सदेसराजः, डॉ.पद्मनाभः, डॉ.अभिषेकशर्मा

अधर्मात् धर्मस्य, असत्यात् सत्यस्य च विजयस्य प्रतीकं दीपावली-पर्व अद्य आचर्यते; विश्व-नेतारः राजनयिकाः च प्राददुः शुभकामनाः

नवदेहली। अधर्मोपरि धर्मस्य, असत्योपरि सत्यस्य च विजयस्य पावनं प्रतीकं दीपोत्सव-पर्व दीपावली अद्य सोल्लासं समायोज्यते। अस्याम् मङ्गलमयी-वेलायां समग्र-विश्वस्य नेतारः विविधानां देशानां राजदूताः च शुभकामनाः समार्पयन्। संयुक्त-अरब-अमीरात-देशस्य (यू.ए.ई.) उपराष्ट्रपतयः, दुबई-नगरस्य शासकाः शेख मोहम्मद बिन राशिद अल मकतूम-महाभागाः दीपावली-अवसरे सर्वेषां कृते सुखस्य, शान्तेः, समृद्धेः च मङ्गलकामनां कृतवन्तः। भारते यूरोपीय-सङ्घस्य राजदूतः जीन-एरिक पाके-महोदयः स्वस्य प्रथम-दीपावल्याः सुखदम् अनुभवं संविभज्य एतत् 'अतीव सुन्दरम् अनुभवम्' इति न्यवेदयत्। दक्षिण-कोरिया-देशस्य दूतावासेन मृत्तिकादीपानां सज्जायाः एका विशेष-कार्यशाला आयोजिता। अपरपक्षे नार्वे, जर्मनी, डेनमार्क-देशानां राजदूताः अपि भारतवासिभ्यः शुभाशयान् व्यञ्जितवन्तः। जापान-देशस्य दूतावासेन विशेष-भोजस्य आयोजनेन सह प्रकाशपर्व आचरितम्।

कर्कटरोगाणां (कैंसर) १३७ औषधीनां संशोधितानि मूल्यानि नवम्बर-मासस्य ९ दिनाङ्कात् प्रभावीणि भविष्यन्ति

नवदेहली।सर्वकारेण उद्घोषितं यत् कर्कटरोगस्य (कैंसर) सप्तत्रिंशदधिकशतस्य (१३७) औषधीनां संशोधितानि न्यूनीकृतानि मूल्यानि आगामिनः नवम्बर्-मासस्य नवमदिनाङ्कात् (९ नवम्बर्) समग्रे देशे प्रभावीणि भविष्यन्ति। राष्ट्रिय-औषधि-मूल्यनिर्धारण-प्राधिकरणेन (NPPA) सम्प्रति एतासाम् औषधीनाम् अधिकतम-विक्रयमूल्ये (MRP) वाणिज्यिक-लाभस्य (trade margin) सीमा निर्धारिता। अनेन निर्णयेन एतासाम् अत्युपयोगि-औषधीनां मूल्येषु महती न्यूनता सम्भाविता, येन कर्कटरोगग्रस्तेभ्यः सामान्यरुग्णेभ्यः महती सहायता प्राप्स्यते।

भारतीय-तीव्रगतिकन्दुकक्षेपकस्य मोहम्मद-शमी-महाभागस्य 'टेस्ट-क्रिकेट्'-क्रीडायाः संन्यास-घोषणा

नवदेहली। भारतस्य प्रख्यातेन तीव्रगतिकन्दुकक्षेपकेण मोहम्मद-शमी-महाभागेन 'टेस्ट-क्रिकेट्' इत्यस्य प्रारूपात् संन्यासः घोषितः। शमी-महाभागेन ह्यः सामाजिक-माध्यमेनायं स्वस्य निर्णयः सार्वजनिकीकृतः। षट्त्रिंशद्वर्षीयेण (३६) शमी-महाभागेन स्वस्य त्रयोदशवर्षदीर्घे टेस्ट-वृत्तौ ६४ प्रतिस्पर्धाः क्रीडिताः, यत्र सः २२९ 'विकेट्' इति सफलताः समार्जयत्। सः भारते टेस्ट-क्रिकेट्-क्रीडायां सर्वाधिक-विकेट्-प्राप्तकर्तृषु तीव्रगतिकन्दुकक्षेपकेषु षष्ठे स्थाने विराजते। तथापि सः एकदिवसीये (ODI) तथा 'टी-२०' (T20) प्रारूपे भारतस्य प्रतिनिधित्वं निरन्तरं करिष्यति।

गुजरातम्: केन्द्रीय-गृह-मन्त्री अमित-शाह-महोदयः राष्ट्रिय-सुरक्षायाः विविधेभ्यः पक्षेभ्यः विचार-विमर्शम् अकरोत्

शाह-महोदयः गुजरातस्य कर्णावत्यां (अहमदाबादनगरे) राज्यस्य राष्ट्रस्य च सुरक्षायाः विविधेभ्यः पक्षेभ्यः विस्तृतं विचार-विमर्शम् अकरोत्। एकस्याः उच्चस्तरीय-समीक्षा-सभायाः अध्यक्षतां कुर्वन् केन्द्रीय-गृह-मन्त्री सीमा-तटीयसुरक्षायाः, मादकद्रव्याणां नियन्त्रणस्य, 'साइबर'-अपराधानां तथा आपदा-प्रबन्धनस्य च प्रमुखविषयेषु जातेः प्रगतेः समीक्षाम् अपि अकरोत्। अस्यां समीक्षा-सभायां नागरिकता-संशोधन-अधिनियमः (CAA), आगामिनी जन-गणना, 'अग्निवीर'-योजना च इत्यादयः विषयाः अपि चर्चिताः।श्रीशाह-महोदयः दीपावली-पर्वणः पूर्वं गुजराते विधि-व्यवस्थायाः नागरिक-सुरक्षायाः च स्थितेः अपि आकलनम् अकरोत्। सभायाम् अस्यां मुख्यमन्त्री भूपेन्द्र-पटेल-महोदयः, गृहराज्यमन्त्री हर्ष-सङ्घवी-महोदयः, केन्द्रीय-गृह-मन्त्रालयस्य, राज्य-गृह-विभागस्य तथा विविधानां सुरक्षा-अभिकरणानां (सुरक्षा-एजन्सीनां) वरिष्ठाः अधिकारिणः उपस्थिताः आसन्।केन्द्रीय-गृह-मन्त्रिणा मादकद्रव्याणां संकटेन सह योद्धुं तात्कालिकतायाम् उपरि बलं दत्तम्, अधिकारिभ्यः च २०२९ तमं वर्षं यावत् 'नशामुक्त-भारतस्य' लक्ष्यं प्राप्तुं दिशि कार्यं कर्तुम् आह्वानं कृतम्। सः व्यापक-सामाजिक-जागरूकतायाः, मादकद्रव्याणां विरुद्धं कठोर-मादकद्रव्य-विरोधि-'हेल्पलाइन'-१९३३ इत्यस्य विस्तारस्य आवश्यकताम् अबोधयत्।सभायां राज्यस्य गृहविभागेन विधि-व्यवस्थायाः स्थितेः सविस्तरं विवरणं प्रस्तुतम्। अस्य प्रतिवचने केन्द्रीय-गृह-मन्त्री अनावृष्टि-स्थितेः (शुष्क-स्थितेः), कृषकाणां समस्यानां तथा सीमावर्ति-मण्डलानां स्थितेः सदृशेषु महत्त्वपूर्णेषु विषयेषु आवश्यकाः निर्देशाः प्रदत्ताः। विमर्शे लोक-अभियोजन-व्यवस्थायाः सबलीकरणाय, प्राविधिक-साक्ष्याणां (technical evidence) सङ्कलन-प्रक्रियायाः परिष्काराय तथा च द्रुत-कार्यवाह्यै सायङ्कालीन-न्यायालयेभ्यः (Evening Courts) संस्थापनाय अपि ध्यानं केन्द्रितं कृतम्।राज्यस्य मुख्यसचिवः मनोजकुमारदास-महोदयः श्रीशाह-महोदयाय पूर्वतन-सभानां निर्देशाणां क्रियान्वयनस्य विषये अवगतम् अकरोत्। अपरपक्षे आरक्षि-महानिदेशकः (DGP) जी. एस. मलिक-महोदयः अनुप्रवेश-विरोधि-अभियानानां तथा च 'डिजिटल'-निग्रहणानां (digital arrests), 'साइबर'-धोखाधड्याः च विरुद्धं कृतानां कार्यवाहीनां सह राज्य-आरक्षि-बलस्य सद्यःकालिकानाम् अभियानानां विस्तृतं विवरणं केन्द्रीय-गृह-मन्त्रिणे प्रादात्।

भारतीय-सुरक्षा-अभिकरणानां महती सफलताः लॉरेन्स-बिश्नोई-दलस्य कुख्यातः अपराधी 'हैरी बॉक्सर' अमेरिकादेशे निगृहीतः

नवदेहली/मुम्बई।भारतीय-सुरक्षा-गुप्तचर-अभिकरणैः (सुरक्षा-एजन्सीभिः) अन्तर्राष्ट्रिय-स्तरे एका महती सफलता प्राप्ता। कुख्यातस्य लॉरेन्स-बिश्नोई-दलस्य घनिष्ठः सहयोगी, कुख्यात-अपराधी हरिचन्द जाटः उर्फ 'हैरी बॉक्सर' अमेरिकादेशे निगृहीतः (गिरफ्तार कृतः) अस्ति।मुम्बय्यां 'बॉलिवुड'-चलच्चित्र-जगतः प्रसिद्ध-निर्देशकस्य रोहित-शेट्टी-महोदयस्य गृहस्य बहिः कृतायाः गोलिका-चालन-घटनायाः उत्तरदायित्वं स्वीकृत्य अयम् अपराधी भारतीय-अभिकरणानां लक्ष्ये आसीत्। ततः आरभ्यैव भारतीय-सुरक्षा-संस्थाः तस्य गुप्त-आश्रयस्थानेषु निरन्तरं दृष्टिं धारयन्ति स्म।अन्तर्राष्ट्रिय-स्तरे बिश्नोई-दलस्य मुख्य-अपराध-सञ्जालस्य (सिण्डिकेट्) तथा धन-वसूली-प्रक्रियायाः (रंगदारी) सम्पूर्णं कार्यं हैरी बॉक्सरः एव सञ्चालयति स्म। अमेरिकादेशे तस्य निग्रहणम् अन्तर्राष्ट्रिय-अपराध-विरोधि-अभियानेषु भारतीय-अभिकरणानां कृते एका महती कूटनीतिक-रणनीतिक-सफलता रूपेण परिगण्यते।

उत्सवावसरे यात्रिजनानां सुविधायै रेलमन्त्रिणा अश्विनी-वैष्णव-महोदयेन 'वॉर-रूम्'-कार्यप्रणाली समीक्षिता; आनन्दविहार-स्थानकस्य च कृतं निरीक्षणम्

नवदेहली। केन्द्रीय-रेलमन्त्रिणा अश्विनी-वैष्णव-महोदयेन नवदेहल्याः रेलभवने स्थितायाः केन्द्रीय-नियन्त्रण-कक्ष्यायाः ('वॉर-रूम्') कार्यप्रणाल्याः सविस्तरं समीक्षा कृता। उत्सवानां समये रेलस्थानकेषु यात्रिणां सम्मर्दं दृष्ट्वा अस्य 'वॉर-रूम्' इत्यस्य माध्यमेन रेलस्थानकानां प्रत्यक्ष-चित्राणि (Live feed) निरन्तरम् अवलोकिष्यन्ते। अस्याः व्यवस्थायाः अन्तर्गतं स्थानक-मञ्चेषु (Platforms), पादचारि-उपरि-सेतुषु (Foot Over Bridges) तथा स्थानकस्य समीपवर्तिषु क्षेत्रेषु चलन्तीनां सर्वविधानां गतिविधीनां सूक्ष्म-निरीक्षणं विधास्यते। भारतीय-रेलवे-प्रशासनेन तान्त्रिक-प्रविधीनां तथा परिचालन-दत्तांशानाम् (Operational Data) एकीकृत-प्रयोगं विधाय यात्रिकाणां सुरक्षा, उत्तमाः सेवाः, व्यवस्थानां सुचारु-सञ्चालनं च सुनिश्चितं क्रियते।

अपरञ्च, रेलमन्त्री अश्विनी-वैष्णव-महोदयः आनन्दविहार-रेलस्थानकम् अपि गत्वा तत्रत्यानां व्यवस्थानां प्रत्यक्षम् अवलोकनम् अकरोत्। सः यात्रिभ्यः कल्पितानां सुविधानां, सुरक्षा-प्रबन्धानां तथा च उत्सवावसरे संवर्धमानस्य सम्मर्दस्य नियन्त्रणाय सज्जतानां समीक्षां व्यदधात्। अस्मिन् अवसरे मन्त्रि-महोदयः यात्रिजनेभ्यः साक्षात् सम्भाष्य भारतीय-रेलवे-द्वारा दीयमानानां सेवानां सुविधानां च विषये तेषां प्रतिक्रियाः (Feedback) अपि जग्राह।

उच्चन्यायालयस्य अष्टदिनाङ्कात् पञ्चदशदिनाङ्कपर्यन्तम् दीपावकाशः भविष्यति, आदेशः निर्गतः

हिमसंस्कृतवार्ताः- शिमला। हिमाचलप्रदेशस्य उच्चन्यायालयः दीपावकाशहेतोः अष्टदिनाङ्कात् पञ्चदशदिनाङ्कपर्यन्तम् पिहितः (पिच्छाङ्कितः) स्थास्यति। हिमाचलप्रदेशस्य उच्चन्यायालये दीपावकाशस्य समये अतीवावश्यकानां विधि-विषयाणां (प्रकरणानाम्) श्रवणार्थम् विशेषव्यवस्था कृता अस्ति। मुख्यन्यायाधीशस्य आदेशानुसारं दशमे दिनाङ्के अर्थात् मङ्गलवासरे अवकाशकाले एकलपीठस्य गठनं कृतम् अस्ति।

अस्मिन् विशेषे एकलपीठे न्यायाधीशः योगेश जसवाल उपवेक्ष्यति। रजिस्ट्रार-महोदयेन (प्रशासन) निर्गतसूचनया ज्ञायते यत् अवकाशकाले तेषाम् एव विषयाणां श्रवणार्थम् सूचीकरणं भविष्यति, येषु असाधारणता अथवा अत्यधिकतात्कालिकता दृश्यते।

राष्ट्रिय-राजधानी-क्षेत्रे 'ग्रैप्-३' (GRAP-3) प्रतिबन्धानां पश्चादपि वायुगुणवत्ता चिन्ताजनका; बहुषु स्थानेषु 'AQI' सूचकाङ्कः ४०० पारं गतः

नवदेहली। राष्ट्रिय-राजधानी-क्षेत्रे (NCR) प्रदूषण-निवारणाय प्रवृत्तानां 'ग्रैप्-३' (ग्रेडेड् रिस्पॉन्स् एक्शन प्लान्) इत्यस्य कठोर-नियमानां प्रतिबन्धानां च प्रभावः वायुगुणवत्तायां न दृश्यते। देहल्या सह सम्पूर्णे एनसीआर-क्षेत्रे निरीक्षितेषु त्रयस्त्रिंशत् (३३) केन्द्रेषु द्वात्रिंशत् (३२) स्थानेषु वायुगुणवत्ता अतीव दूषिता ('खराब' अथवा 'बहुत खराब') वर्तते, यत्र वायुगुणवत्ता-सूचकाङ्कः (AQI) २०० अङ्कात् अधिकः अभवत्। एतेषु त्रयोदशसु (१३) नगरेषु वायुगुणवत्ता-सूचकाङ्कः ३०० अङ्कात् उपरि अभिलेखितः, बल्लभगढ़े च एषः स्तरः ४०० पारं गतवान्। अतीव गम्भीर-चिन्तायाः विषयः अयं यत् वायौ मुख्य-प्रदूषक-रूपेण 'PM 2.5' कणाः उपस्थिताः सन्ति, ये प्राणघातक-रोगाणां कारणं भवन्ति। देहल्यां शनिवासरे एकोनषष्टिः (५९) केन्द्रपदेषु षोडशसु (१६) केन्द्रेषु वायुः 'गम्भीर-श्रेण्यां' तथा एकोनत्रिंशत्सु (२९) केन्द्रेषु 'अतीव-दूषित-श्रेण्यां' (very poor) स्थिता आसीत्। सर्वाधिक-विषम-स्थितिः 'आईआईटी-दिल्ली' (IIT Delhi) परिसरे पञ्जीकृता, यत्र AQI-स्तरः ४५२ अभवत्। यद्यपि सायङ्काले सप्तवादनं यावत् स्थितौ किञ्चित् सुधारः जातः, तथापि 'आईआईटी-दिल्ली' परिसरे AQI ४४० एव अतिष्ठत्।

अद्य स्थितिः गम्भीरतरा भवितुम् आशङ्क्यते

एनसीआर-क्षेत्रस्य प्रमुखेषु नगरेषु गुरुग्रामे, फरीदाबादे, बल्लभगढ़े, बहादुरगढे, हापुड़े, खोड़ा-क्षेत्रे, भिवाडी-नगरे च वायुगुणवत्ता अतीव चिन्ताजनिका वर्तते। बल्लभगढ़े तु सायं सप्तवादने AQI ४०९ अङ्कं प्राप्य स्थितिः गम्भीरावस्थां प्राप्ता, यया आगामिषु दिवसेषु स्थितिः अधिक-विषमा भवितुं शक्नोति।

लोकयानसेवाः पूर्णतया स्थगिताः न भविष्यन्ति। देहली- हरिद्वार-प्रभृतिषु मुख्यमार्गेषु प्रमुखस्थानकेभ्यः एकम् एकं लोकयानं समुपलब्धं कारयिष्यते, येन अत्यावश्यकयात्रां कुर्वद्भ्यः यात्रिभ्यः कश्चन उपशमः लभ्येत।

बाह्यराज्येषु शनिवासरस्य सायंकालात् यानसेवा स्थगिता बाह्यराज्येषु पञ्जाब- हरियाणा- देहलीप्रभृतिषु राज्येषु शनिवासरस्य सायंकालात् एव नियमित- लोकयानसेवाः स्थगिताः सन्ति। अस्य कारणात् अन्यराज्येभ्यः हिमाचलम् आगच्छद्भिः हिमाचलप्रदेशाच्च बहिः गच्छद्भिः यात्रिभिः अपि स्वप्रवासस्य योजना यानसञ्चालनस्य समयम् अवधाय एव निर्मातव्या भविष्यति। एचआरटीसी- निगमस्य अनेन निर्णयेन प्रदेशे यानानां सञ्चारः परिमितः स्थास्यति। यात्रिभ्यः परामर्शः दीयते यत् ते लोकयानस्थानकं गमनात् प्राक् सम्बद्धमार्गे यानस्य उपलब्धतायाः सूचनाम् अवश्यमेव प्राप्नुयुः, येन अन्तिमे क्षणे काऽपि असुविधा न भवेत्।

रविवासरे सायं चतुर्वादनानन्तरं स्तम्भितानि भविष्यन्ति एचआरटीसी-लोकयानानां चक्राणि, दीर्घमार्गाणां यात्रिभ्यः अभवत् महान् निर्णयः

हिमसंस्कृतवार्ताः- कार्यालयीयप्रतिनिधिः, शिमला। हिमाचलप्रदेशे दीपावल्याः अवसरे समग्रप्रदेशे रविवासरे सायं चतुर्वादनस्य (४:००) अनन्तरं सार्वजनिक-परिवहनव्यवस्था स्थगिता भविष्यति। हिमाचल- पथ- परिवहन- निगमेन समग्रप्रदेशे स्थानिक- लोकयानसेवाः (लोकल-बस-सेवाः) सायं चतुर्वादनपर्यन्तमेव चालयितुं निर्णयः स्वीकृतः। तदनन्तरं प्रदेशस्य सर्वेषु स्थानिकमार्गेषु लोकयानानां सञ्चालनं पूर्णतया स्थगयिष्यते। अपरत्र, दीर्घमार्गेषु यात्रिणां सौकर्यं विलोक्य देहली- हरिद्वार-सहितानाम् अन्यप्रमुखानां गन्तव्यस्थानानां मुख्यस्थानकानां च कृते एकम् एकं लोकयानं चालयिष्यते। द्वितीयपक्षे बाह्यराज्यानां कृते शनिवासरे सायं कालात् एव लोकयानानां सञ्चालनं स्थगितं कृतम् अस्ति। ईदृशावस्थायां सायं कालात् परं यात्रां कुर्वद्भिः जनैः यानानां सीमितोपलब्धतायाः कारणात् कठिनतायाः सम्मुखीकरणं करणीयं भवेत्।

एचआरटीसी- संस्थायाः अस्य निर्णयस्य अन्तर्गततया प्रदेशान्तर्गताः प्रचलन्त्यः स्थानिक-यानसेवाः अपराह्णे चतुर्वादनं यावदेव समुपलब्धाः स्थास्यन्ति। अस्मात् परं ग्रामीण-नगरीयक्षेत्राणां स्थानिकमार्गेष्वपि लोकयानानि न प्रलालिष्यन्ति। अनेन प्रतिदिनं लोकयानमाध्यमेन गमनागमनं कुर्वद्भिः कर्मचारिभिः, छात्रैः, आपणिकैः, अन्यैश्च यात्रिभिः स्वकीययात्रायाः योजना पूर्वमेव निर्मातव्या भविष्यति। विशेषतः ग्रामीणक्षेत्रेषु यानसेवाम् आश्रितानां जनानां कृते चतुर्वादनात् पूर्वमेव स्वगन्तव्यस्थानं प्राप्तुं व्यवस्था करणीया स्यात्। तथापि दीर्घमार्गेषु

हिमाचलस्य महत्तमो विजयः, ५५ कोटि-मिलियन- मात्रकं विद्युतः प्रदास्यति

बीबीएमबी, प्रतिवर्षं १००० कोटिरूप्यकाणाम् आयः

हिमसंस्कृतवार्ताः- चम्बा।स्वकीयाधिकाराय युध्यमानाय हिमाचलप्रदेशाय अपरा महती सफलता लब्धा। 'भाखड़ा- ब्यास- प्रबन्धन-मण्डलस्य' अवशिष्टराशेः (एरियर) पञ्चदशवर्षपुरातने विवादे हिमाचलस्य पक्षे सर्वोच्चन्यायालयस्य निर्णयः समागतः। निर्णयस्यानुसारं हिमाचलाय ५५ कोटि- मिलियन-मात्राकं विद्युतः उपलप्स्यन्ते, या विंशतिः वर्षेषु 'बीबीएमबी' संस्थया हिमाचलाय समर्पणीया भविष्यति। चम्बामण्डलस्य मैहलाक्षेत्रे मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुक्खू-महोदयः इदं प्राकट्यम् अकरोत्। मुख्यमन्त्री प्रावोचत् यत् यदि षड्रूप्यकाणि (₹६) प्रति-मात्रकस्य दरेणापि विद्युद्विक्रयणं क्रियेत, तर्हि सर्वकाराय प्रतिवर्षं ५०० कोटिरूप्यकाणां राजस्वम् उपलप्स्यते। मुख्यमन्त्रिणा निगदितं यद् राजस्थानस्य रीत्या यदि अन्यैः प्रदेशैः सहापि १५.५० रूप्यकाणि प्रति-मात्रकस्य दरेण विद्युत्क्रयणसन्धिः सम्पद्येत, तर्हि हिमाचलसर्वकाराय प्रतिवर्षं प्रायः १००० कोटिरूप्यकाणां राजस्वं लप्स्यते।

सः अवदत् यद् यदि मतिः शुद्धा, इच्छाशक्तिः दृढा, निष्ठा च स्यात्, तर्हि महती अपि सङ्ग्रामयात्रा जेतुं शक्यते। हिमाचलप्रदेशस्य वर्तमानसर्वकारेण स्वकीयाधिकारस्य अयं चतुर्थः सङ्ग्रामः चतुर्वर्षीये कार्यकाले युद्ध्वा जितः। 'वाइल्ड फ्लावर हॉल', जेएसडब्ल्यू, किशाऊ-जलबन्ध-प्रकरणेषु सर्वकारः इतः पूर्वमेव स्वकीयहितानां सङ्ग्रामं कृत्वा विजयं प्राप्तवान् अस्ति। मुख्यमन्त्री अकथयत् यद् अहम् अस्याः सफलतायाः कृते मन्त्रिमण्डलस्य सर्वान् सदस्यान्, अधिकारिणः, सर्वोच्चन्यायालये 'बीबीएमबी' प्रकरणस्य पक्षं समर्थयतः सर्वान् अधिवक्तॄन् च हार्दिकं धन्यवादं ज्ञापयामि।

मुख्यमन्त्री सुक्खू-महोदयः बीबीएमबी-प्रकरणे भाजपादलं तीक्ष्णतया आक्षिप्तवान्। सः अवदत् यद् 'द्वियन्त्र-सर्वकारेण' (डबल-इञ्जन-सर्वकारेण) हिमाचलप्रदेशस्य अधिकाराणां कृते सङ्ग्रामः किमर्थं न विहितः? भाजपा हिमाचलस्य हितानां रक्षणे संवर्धने च निष्फला जाता। ये स्वहितानां रक्षणं कर्तुं न शक्नुवन्ति, ते प्रदेशहितस्य युद्धं जेतुं न पारयन्ति। अस्माभिः यः कोऽपि सङ्ग्रामः लब्धः, सः जितः। वयं वैयक्तिकं न, अपि तु हिमाचलस्य हितानां सङ्ग्रामं कृतवन्तः; किन्तु भाजपा हिमाचलस्य हितानि उपेक्ष्य केवलं विधायकानां चौर्ये संलग्ना आसीत्।

सङ्ग्रामः अद्यापि न समाप्तः-

मुख्यमन्त्रिणा प्रतिपादितं यद् अस्माकं सङ्ग्रामः अद्यापि न समाप्तः। साम्प्रतं 'जलकरस्य' चण्डीगढनगरे च हिमाचलस्य अधिकाराणां सङ्ग्रामस्य विजयः अवशिष्टः वर्तते। 'आरडीजी' (राजस्व-न्यूनता-अनुदानस्य) स्थगनस्य अतीत्यापि मम पूर्णः विश्वासः अस्ति यद् हिमाचलप्रदेशः २०३२ तमे वर्षे भारतस्य सर्वाधिकं धनिकः समृद्धशाली च प्रदेशः भविष्यति। मुख्यमन्त्री अवदत् यथा यथा वयं प्रदेशस्य अधिकाराणां सङ्ग्रामं जयन्तः स्मः, तथा तथा प्रदेशवासिभ्यः तेषाम् अधिकाराः प्रदीयन्ते। सर्वकारः मार्ग-शिक्षा- स्वास्थ्य- ग्रामीणार्थव्यवस्था- प्रभृतिषु क्षेत्रेषु नूतनाः विविधाः योजनाः आनयन् अस्ति।

प्राथमिक-शिक्षक-सङ्घस्य प्रदर्शने शिक्षण-निदेशालयस्य प्रतिबन्धः, निदेशानाम् अननुपालने अनुशासन-कार्याचरणस्य पूर्वसूचना

हिमाचल प्रदेश स्कूली शिक्षा निदेशालय

हिमसंस्कृतवार्ता — शिमला।

विद्यालयीय-शिक्षा-निदेशालयेन हिमाचलप्रदेश-प्राथमिक-शिक्षक-सङ्घस्य (HPPTF) आन्दोलनं सद्यः स्थगयितुं निर्देशः प्रदत्तः। सङ्घस्य पदाधिकारिणः नूतनायाः 'विद्यालय-संकुल-प्रणाल्याः' (School Complex System) विरोधार्थं बहुभ्यः दिनेभ्यः निदेशालयस्य बहिः प्रदर्शनं कुर्वन्तः आसन्। निदेशालयेन एतत् सेवाचार-नियमानां तथा च बालानां 'निःशुल्क-अनिवार्य-शिक्षाधिकार-अधिनियम-२००९' (RTE-2009) इत्यस्य उल्लङ्घनं प्रतिपादितम्। निदेशालयस्यानुसारेण विद्यालय-संकुल-प्रणाल्याः उद्देश्यं विद्यालयीय-शिक्षायाः गुणवत्तायाः संवर्धनम् अस्ति। अस्मिन् सन्दर्भे निर्मितायाः समितेः पक्षतः महासङ्घस्य प्रतिनिधिभिः सह बहुवारं विचारविमर्शः कृतः। तेभ्यः स्पष्टीकृतम् आसीत् यद् अस्याः प्रणाल्याः शिक्षकाणां पदोन्नति-अवसरेषु (प्रोमोशन-अवसरेषु) किमपि प्रतिकूलं फलं न भविष्यति। मार्गदर्शक-सिद्धान्तानां प्रत्येकं प्राविधानं विस्तरेण अवबोधितम्, किन्तु सङ्घप्रतिनिधयः स्वयाचनायाम् हठधर्मिताम् अधारयन्। गतेभ्यः बहुदिनेभ्यः प्रतिदिनं पञ्चतः दश यावत् शिक्षकाः अस्मिन् प्रदर्शने भागं गृह्णन्ति। अनेन षड्भ्यः चतुर्दशवर्षपर्यन्तानां बालानां शिक्षणं बाधितं जायते। अवकाशस्य दुरुपयोगं कृत्वा सर्वकारस्य विरुद्धम् आन्दोलनस्य आचरणं कदापि स्वीकार्ययोग्यं नास्ति।

शिक्षण-निदेशालयेन प्रतिपादितं यत् 'केन्द्रीय-नागरिक-सेवा (आचार) नियमावली-१९६४' इत्यस्य सप्तमः नियमः (Rule 7) सर्वकारीय-कर्मचारिणः सेवा-सम्बद्धेषु अथवा सर्वकार-नीति-विषयकेषु प्रदर्शनेषु आन्दोलनेषु वा भागग्रहणात् वारयति। प्रस्तावितम् इदम् आन्दोलनं वैधानिक-निषेधस्य स्पष्टम् उल्लङ्घनं वर्तते। नवमः नियमः (Rule 9) सर्वकारीयकर्मचारिभ्यः सर्वकारस्य, तस्य नीतीनां, कार्याणां च आलोचनात्मकं किमपि वक्तव्यं सार्वजनिक-टिप्पणीं वा दातुं निषेधयति। इदं सुनियोजितम् आन्दोलनं सार्वजनिकाम् आलोचनां दर्शयति तथा च अस्य प्राविधानस्य उल्लङ्घनं करोति।

कार्याचरणस्य पूर्वसूचना

निदेशालयेन सङ्घस्य पदाधिकारिभ्यः सदस्येभ्यश्च सद्यः आन्दोलनं समापयितुं निर्देशः दत्तः। तेभ्यः कस्यापि अनधिकृतस्य विरोधस्य, प्रदर्शनस्य, सर्वकारनीतेः च सार्वजनिकायाः आलोचनायाः दूरे स्थातुं कथितम् अस्ति। एतेषां निदेशानाम् अनुपालने शैथिल्यं कर्तव्यस्य गम्भीरम् उल्लङ्घनं मंस्यते। एषा घोर-अवज्ञा कदाचारश्च मत्वा, विना कामप्यपरां सूचनां कठोरंानुशासनात्मकं कार्याचरणं विधास्यते।

प्रत्येकं स्थितिः स्पष्टीकृता तथापि हठे तिष्ठन्ति

निदेशालयेन निगदितं यत् समस्यायाः समाधानाय निर्मितया समित्या बहुवारं वार्ताः कृताः, सर्वासां च न्यायोचितानां उपालम्भ-विषयाणां निराकरणाय समाधानाय च सर्वसम्भवाः प्रयासाः विहिताः। सर्वेभ्यः सम्बद्धपक्षेभ्यः वारं वारं स्पष्टीकृतं यत् विद्यालय-संकुल-प्रणाल्या कस्यापि वर्गस्य शिक्षकाणां पदोन्नतेः अवसरेषु कोऽपि प्रतिकूलः प्रभावः न भविष्यति। सौहार्दपूर्णसमाधानस्य एतेषां समग्राणां प्रयासानां पश्चादपि सङ्घस्य प्रतिनिधयः स्वकीयहठधर्मितायामेव स्थिताः सन्ति।

कार्तिकपूर्णिमामेलायाः सज्जतायाः निरीक्षणं कृतवान् उपजिलाधिकारी

स्वच्छता-पेयजल-सुरक्षाव्यवस्थासु विशेषं बलं दत्तम्, नवम्बरमासस्य २० दिनाङ्के भविष्यति मेलापकस्य उद्घाटनम्।

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, डुमरियागञ्जः। उत्तरप्रदेशस्य सिद्धार्थनगर-जनपदस्य भारतभारीनगरपञ्चायते तीर्थसागरतटे आयोजितस्य ऐतिहासिकस्य धार्मिकस्य च कार्तिकपूर्णिमामेलस्य सज्जताः तीव्रगतिना प्रचलन्ति। अस्याः मेलायाः व्यवस्थाः सुव्यवस्थिताः कर्तुं उपजिलाधिकारी विवेकानन्दमिश्रः शुक्रवासरे अधिशासी अधिकारी राजनगुप्तेन सह मेलाक्षेत्रस्य निरीक्षणं कृतवान्। निरीक्षणसमये उपजिलाधिकारी मेलाक्षेत्रे प्रचलितानां कार्याणां समीक्षा कृत्वा सम्बन्धिताधिकारिभ्यः आवश्यकनिर्देशान् दत्तवान्। तेन मन्दिरपरिसरे प्राचीनशिवमन्दिरस्य रङ्गलेपनस्य, जीर्णोद्धारकार्यस्य च निरीक्षणं कृतम्। एतानि कार्याणि शीघ्रं गुणवत्तापूर्णरीत्या च सम्पादयितुं निर्देशः प्रदत्तः। उपजिलाधिकारी अवदत् यत् भारतभारीमेला केवलं डुमरियागञ्जक्षेत्रस्य न, अपि तु सम्पूर्णस्य पूर्वाञ्चलस्य प्रमुखः धार्मिकः उत्सवः अस्ति। कार्तिकपूर्णिमायां लक्षाधिकाः श्रद्धालवः तीर्थसागरे स्नानं कर्तुं, भगवान् शिवस्य दर्शनं कर्तुम् आगच्छन्ति। अतः श्रद्धालूनां सुविधायै स्वच्छता, पेयजलं, प्रकाशव्यवस्था, पार्किङ्गव्यवस्था, सुरक्षा च समुचितरूपेण भवितव्या। तेन निर्देशः दत्तः यत् सम्पूर्णे मेलाक्षेत्रे समतलीकरणकार्यं शीघ्रं पूर्णं क्रियताम्, येन विपणिकाः स्वदुकानानि स्थापयितुं शक्नुयुः तथा श्रद्धालूनाम् आवागमने काऽपि बाधा न भवेत्। मेलापरिसरे नियमितरूपेण स्वच्छताकार्यं कारयितुं, पेयजलाय टैंकराणां, स्टैण्डपोस्ट-व्यवस्थायाः च समुचितं प्रबन्धनं कर्तुं निर्देशः अपि दत्तः।

नवम्बरमासस्य २० दिनाङ्के उद्घाटनम्

कार्तिकपूर्णिमामेलस्य उद्घाटनं नवम्बरमासस्य २० दिनाङ्के एकादश्यां तिथौ भविष्यति। उद्घाटनसमारोहे जनपदस्य जनप्रतिनिधयः तथा प्रशासनिकाधिकारिणः सम्मिलिताः भविष्यन्ति। मुख्यः मेला नवम्बरमासस्य २४ दिनाङ्के कार्तिक-पूर्णिमायाम् आयोजयिष्यते। अस्याः सज्जतायाः सम्बन्धे पूर्वं तहसीलसभागारे आयोजितायां सभायाम् अपि विभिन्नविभागानाम् अधिकारिभ्यः आवश्यकनिर्देशाः प्रदत्ताः आसन्। निरीक्षणकाले क्षेत्रीयलेखपालः देवेशतिवारी, राजस्वनिरीक्षकः रमेशचन्द्रश्रीवास्तवः, उद्यानविभागस्य अधिकारी, अन्ये सम्बन्धिताः कर्मचारिणः उपस्थिताः आसन्

दिवङ्गतपत्रकारस्य शोभितपाण्डेयस्य परिवारस्य सहायतायै अग्रे आगतः पुलिस-अधीक्षकः सन्दीपकुमारमीणा

विश्वनाथपुरग्रामं प्राप्य शोकसन्तप्तपरिजनैः सह मिलितवान्, ५.५१ लक्षरूप्यकाणाम् आर्थिकसहायतां प्रदाय सर्वसम्भवं सहयोगं कर्तुम् आश्वासनं दत्तवान्।

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, सन्तकबीरनगरम्। दिवङ्गतपत्रकारस्य शोभित पाण्डेयस्य निधनस्य वार्तां श्रुत्वा पुलिस अधीक्षकः सन्दीपकुमारमीना संवेदनशीलतायाः परिचयं दत्त्वा विश्वनाथपुरग्रामं प्राप्तवान्। तत्र सः शोकसन्तप्तैः परिजनैः सह मिलित्वा तान् सान्त्वितवान् तथा धैर्यं धारयितुं प्रेरितवान्। अस्मिन् अवसरे पुलिस अधीक्षकः दिवङ्गतपत्रकारस्य परिवारस्य आर्थिक-सहायतार्थं ५ लक्ष ५१ सहस्ररूप्यकाणि प्रदत्तवान्। दुःखस्य अस्मिन् कठिनसमये सम्पूर्णं पुलिसप्रशासनं परिवारस्य पृष्ठतः स्थितमस्ति, भविष्येऽपि सर्वसम्भवं सहयोगं प्रदास्यते इति सः परिजनान् आश्वासितवान्।

परिवारस्य सदस्याः पुलिस अधीक्षकस्य अस्याः सहृदयतापूर्णव्यवहारस्य कृते भावुकतया कृतज्ञतां ज्ञापितवन्तः। परिवारस्य कस्यापि आवश्यकतायां यथासम्भवं सर्वविधसहायतां प्रदातुं प्रयासः करिष्यते इति अपि पुलिस अधीक्षकः उक्तवान्। पुलिस अधीक्षकस्य एषः मानवीयः उपक्रमः पुलिसप्रशासनस्य संवेदनशीलतां सेवाभावं च प्रकाशयति। पत्रकारस्य शोभितपाण्डेयस्य निधनात् पत्रकारिताजगति अपि शोकस्य वातावरणं व्याप्तम् अस्ति।

पात्रनागरिकाणां मतदाता-सूच्यां शतप्रतिशतं पञ्जीकरणाय विशेषाभियानम्

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, लखनऊ। उत्तरप्रदेशे विशेषसंक्षिप्तमतदाता-सूचीपुनरीक्षणम्- २०२७ अन्तर्गतं सर्वेषां पात्रनागरिकाणां नामानि मतदातासूच्यां समावेशयितुं विविधसङ्घटनानां सहयोगः स्वीकरिष्यते। RWA, अधिवक्तृसङ्घानां, श्रमिक-व्यापारिक- सङ्घटनानां, चिकित्सासंस्थानानां सहयोगेन विशेषपञ्जीकरणशिविराणि आयोजयिष्यन्ते। ग्रामप्रधानानां, पार्षदानां, समाजसेविनां, प्रतिष्ठितनागरिकाणां सहयोगेन अपि वञ्चितपात्रमतदातारः चिह्निताः भविष्यन्ति। अस्मिन् विषये सर्वेभ्यः जनपदनिर्वाचनाधिकारिभ्यः आवश्यकनिर्देशाः निर्गताः

लघ्वपराधानां निस्तारणाय त्रिदिवसीयः विशेषलोक-न्यायालयः आयोजयिष्यते। दिसम्बरमासस्य ९, १०, ११ दिनाङ्केषु आयोजनम्, अधिकाधिकानां प्रकरणानां निस्तारणाय निर्देशः प्रदत्तः

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, सिद्धार्थनगरम्। उत्तरप्रदेशस्य राज्य-विधिकसेवा- प्राधिकरणस्य लखनऊस्थस्य निर्देशानुसारं सिद्धार्थनगरजनपदे लघ्वपराधसम्बद्धानां प्रकरणानां शीघ्रं निस्तारणाय त्रिदिवसीय- विशेषलोक- न्यायालय आयोजयिष्यते।प्राप्तसूचनानुसारं राज्य-विधिकसेवा- प्राधिकरणेन २०२६ तमस्य वर्षस्य अक्टोबरमासस्य २८ दिनाङ्के निर्गतेन पत्रे लघ्वपराधानां निस्तारणाय २०२६ तमस्य वर्षस्य दिसम्बरमासस्य ९ दिनाङ्कतः ११ दिनाङ्कपर्यन्तं विशेषलोकन्यायालय आयोजयितुं निर्देशः प्रदत्तः अस्ति।अस्यैव क्रमेण माननीयजनपद-न्यायाधीशस्य, जिला- विधिकसेवा- प्राधिकरणस्य अध्यक्षस्य आदेशानुसारं दिसम्बरमासस्य ९, १०, ११ दिनाङ्केषु विशेषलोक-न्यायालयाः आयोजयिष्यन्ते। अस्मिन् लोकन्यायालये लघ्वपराधसम्बद्धानाम् अधिकाधिकानां प्रकरणानां निस्तारणं कर्तुं लक्ष्यं निर्धारितम् अस्ति। अस्मिन् सम्बन्धे जिलाविधिकसेवाप्राधिकरणस्य सचिवः शैलेन्द्रनाथः जिलासूचनाधिकारी सिद्धार्थनगरं प्रति पत्रं प्रेष्य उक्तसूचनां दैनिकसमाचारपत्रेषु निःशुल्कं प्रकाशितुम् अनुरोधं कृतवान्, येन अधिकाधिकाः जनाः विशेषलोक- न्यायालयस्य विषये ज्ञातुं शक्नुयुः, स्वप्रकरणानां च निस्तारणस्य लाभं प्राप्तुं शक्नुयुः। अस्याः व्यवस्थायाः मुख्योद्देश्यं लघ्वपराधसम्बद्धानां प्रकरणानां शीघ्रं सरलतया च निस्तारणं कृत्वा न्यायप्रक्रियां जनसामान्याय अधिकसुलभां कर्तुम् अस्ति।

मुख्यमन्त्री सामूहिक-विवाहयोजनायाः अन्तर्गतं ललितपुरे सामूहिकविवाहस्य आयोजनम्

२१ नवम्बर दिनाङ्के प्रस्तावितः कार्यक्रमः, पात्रपरिवाराणां कृते आवेदनानि आमन्त्रितानि।

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, ललितपुरम्। आर्थिकरूपेण दुर्बलपरिवाराणां कन्यानां विवाहाय उत्तरप्रदेशशासनेन मुख्यमन्त्री सामूहिक- विवाहयोजना सञ्चाल्यते। अस्याः अन्तर्गतं २०२६ तमस्य वर्षस्य नवम्बरमासस्य २१ दिनाङ्के ललितपुरे सामूहिकविवाहस्य आयोजनं प्रस्तावितम् अस्ति।

मेहदावलस्य कृषकाणां विरुद्धं पञ्जीकृतः अभियोगः समाप्तः, कृषकेभ्यः महद् अनुग्रहः

मुख्यन्यायिकदण्डाधिकारिणः न्यायालयेन धारा ३२१ अन्तर्गतं अभियोजनवापस्य अनुमतिः प्रदत्ता, दीर्घकालीनन्यायिकप्रक्रियायाः समाप्त्या कृषकेषु हर्षः

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, मेहदावलम् (सन्तकबीरनगरम्)। मेहदावलक्षेत्रे कृषकान्दोलने सहभागीभूतानां कृषकाणां कृते महद् अनुग्रहपूर्णा वार्ता प्राप्ता अस्ति। वर्ष २०१४-१५ तमे वर्षे स्वकीयानां विविधयाचनानां समर्थनार्थं प्रदर्शनं कुर्वतां प्रायः ४०-५० कृषकानां विरुद्धं पञ्जीकृतस्य प्रकरणस्य समाप्तेः मार्गः प्रशस्तः अभवत्। मुख्यन्यायिकदण्डाधिकारीणः न्यायालयेन अभियोजनपक्षस्य प्रत्याहरणप्रार्थनापत्रं स्वीकृत्य आरोपितान् अभियोगात् उन्मोचितवान्। प्राप्तविवरणानुसारं तस्मिन् समये मेहदावलथानाक्षेत्रे कृषकाः स्वकीयानां मांगानां पूर्त्यर्थं शान्तिपूर्णरीत्या धरनाप्रदर्शनं कुर्वन्तः आसन्। अस्मिन् प्रदर्शने वर्तमानवार्ताहरः अपि सहभागी आसीत्। तत्कालीनथानाध्यक्षेण सुधीर सिंहेन धरनाप्रदर्शनं कुर्वतां कृषकाणां विरुद्धं भारतीय- दण्डसंहितायाः गम्भीरधाराभिः सह अभियोगः पञ्जीकृतः आसीत्। अस्य अभियोगस्य कारणेन कृषकाः दीर्घकालपर्यन्तं मानसिककष्टम् अनुभवन्तः। तेषां पुनः पुनः पुलिसस्थानकं न्यायालयं च गन्तव्यम् अभवत्। एतेन कृषकाणां समयस्य धनस्य च व्ययः अभवत्।

न्यायालयेन धारा ३२१ अन्तर्गतं प्रार्थनापत्रं स्वीकृतम्

न्यायालयीयाभिलेखानुसारं सन्तकबीरनगरस्य मुख्यन्यायिकदण्डाधिकारीणः न्यायालये मुकदमासङ्ख्या ४९०/२०१६, विविधवादसङ्ख्या २९६/२०१७ इत्यस्य अन्तर्गतं भारतीय- दण्ड-संहितायाः धाराः १४३, २८३, ३४१, अन्यसम्बद्ध-प्रावधानानाम् आधारेण च प्रकरणं विचाराधीनम् आसीत्।अभियोजनाधिकारिणः २३ जून २०२१ दिनाङ्के दण्डप्रक्रियासंहितायाः ३२१ धारायाः अन्तर्गतं अभियोजनं प्रत्याहर्तुं प्रार्थनापत्रं प्रस्तुतम् आसीत्। अस्य समर्थनार्थम् उत्तरप्रदेशशासनस्य न्यायविभागस्य ५ फरवरी २०२१ दिनाङ्कस्य पत्रमपि न्यायालये प्रस्तुतम् आसीत्।

मुख्यन्यायिकदण्डाधिकारिणः न्यायालयेन २९ अक्तूबर २०२६ दिनाङ्के प्रकरणस्य सम्पूर्णानाम् अभिलेखानां परीक्षणं कृतम्। न्यायालयेन अवलोकितं यत् अस्मिन् वादे वादी तथा साक्षिणः पुलिसकर्मचारिणः सन्ति, न च कोऽपि पीडितः अस्ति। अतः न्यायहितं दृष्ट्वा अभियोजनस्य प्रत्याहरणप्रार्थनापत्रं स्वीकृतम्।

अनेके कृषकाः अभियोगात् उन्मोचिताः

न्यायालयस्य आदेशानुसारम् अनिलविश्वकर्मा, राजनसिंहः, अनिलशर्मा, श्यामकृष्णः, अशोकयादवः, शिवकुमारयादवः, अनिरुद्धपाण्डेयः, भोलाप्रसादः, श्रीरामशर्मा, गोरखनाथपाण्डेयः, रघुनाथः, देवनाथः, मुनीलालः, जंगबहादुरः, हरिश्चन्द्रमौर्यः, राममूर्तिमौर्यः, राधिका, रेशमा, कैलाशी, समराजी, कदावली, सन्तरा, गेना, गेला, फूलमती, हेमला इत्यादयः च आरोपिताः अभियोगात् उन्मोचिताः सन्ति।

न्यायालयेन अभियोजनवापस्य अनुमतिं प्रदाय प्रकरणस्य नियमानुसारं निस्तारणं कृतम्। कृषकेषु प्रसन्नतायाः वातावरणम्।

अभियोगसमाप्तेः सूचना प्राप्तेः अनन्तरं सम्बन्धितकृषकेषु हर्षोल्लासः व्याप्तः अस्ति। दीर्घकालात् न्यायालयीयप्रक्रियायाः सम्मुखीकरणं कुर्वतां कृषकाणां कृते अयं निर्णयः महतीं राहतिं प्रदत्तवान्। कृषकाः न्यायालयस्य आदेशेन सन्तोषं प्रकटितवन्तः।

उत्तरप्रदेशे ५२ प्रशासनिक-अधिकारिणां पदोन्नतिः

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, लखनऊ। उत्तरप्रदेशशासनेन प्रशासनिकसेवायां कार्यरत ५२ अधिकारिणां पदोन्नतिः प्रदत्ता। विभागीय-चयनसमितेः संस्तुतेः अनन्तरं राज्यपालस्य अनुमोदनेन एषः निर्णयः स्वीकृतः। शासनस्य नियुक्तिविभागेन २०२६ तमस्य वर्षस्य नवम्बरमासस्य सप्तमे दिनाङ्के कार्यालयादेशः निर्गतः। आदेशानुसारं चयनिताधिकारिणः वेतनमानस्य स्तर-११ तः स्तर-१२ पर्यन्तं पदोन्नतिं प्राप्तवन्तः। पदोन्नताधिकारिणः लखनऊ, प्रयागराज, कानपुरं, वाराणसी, बरेली, आगरा, गोरखपुरम् इत्यादिषु विभिन्नेषु जनपदेषु, विकासप्राधिकरणेषु, प्रशासनिकविभागेषु च कार्यं करिष्यन्ति। कार्यभारग्रहणस्य तिथेः प्रभावात् पदोन्नतिः प्रवर्तिष्यते। एतेन प्रशासनिकव्यवस्थायां कार्यरताधिकारिणां मनोबलं वर्धिष्यते।

सिद्धार्थनगरे नवम्बरमासस्य ७ तः ११ दिनाङ्कपर्यन्तं विद्यालयेषु अवकाशः घोषितः

लघुदीपावल्याः पर्वणः कारणेन कक्षा १ तः १२ पर्यन्तं सर्वेषां छात्राणां कृते पञ्चदिवसीयः अवकाशः

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः, सिद्धार्थनगरम्। उत्तरप्रदेशशासनस्य निर्देशानुसारं सिद्धार्थनगरजनपदे लघुदीपावल्याः पर्वणः अवसरे विद्यालयेषु पञ्चदिवसीयः अवकाशः घोषितः अस्ति। जिलाधिकारी शिवशरणप्पा जी.एन. इत्यनेन २०२६ तमस्य वर्षस्य नवम्बरमासस्य ७ दिनाङ्के निर्गतेन आदेशेन नवम्बरमासस्य ७ दिनाङ्कतः ११ दिनाङ्कपर्यन्तं जनपदस्य कक्षा १ तः १२ पर्यन्तं सर्वेषां छात्राणां कृते अवकाशः घोषितः। कार्यालयीयसूचनानुसारम् उत्तरप्रदेशशासनस्य सामान्यप्रशासनविभागेन निर्गतायाः सार्वजनिक-अवकाशसूच्याः आधारेण अयं निर्णयः कृतः अस्ति। वर्ष २०२६ तमस्य शाकसंवत्सरस्य १९४७-४८ तथा विक्रमसंवत्सरस्य २०८२-२०८३ कालस्य सार्वजनिकावकाशसूच्यां लघुदीपावल्याः अवकाशस्य व्यवस्था कृता अस्ति।जिला-धिकारिणः आदेशानुसारम् अयम् अवकाशः जनपदस्य सर्वेषु विद्यालयेषु कक्षा १ तः १२ पर्यन्तं अध्ययनरतछात्राणां कृते प्रभावी भविष्यति। अस्मिन् विषये सम्बन्धिताधिकारिभ्यः आवश्यककार्यवाहीं कर्तुं निर्देशाः अपि प्रदत्ताः सन्ति। अनेन निर्णयेन जनपदस्य विद्यालयेषु अध्ययनरताः छात्राः पञ्चदिनानि अवकाशस्य लाभं प्राप्स्यन्ति।

प्रयागराजे भव्यः दीपोत्सवः, लक्षाधिकदीपैः आलोकिताः नद्याः तटाः

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः

प्रयागराजे महर्षिभारद्वाजाश्रमं शृङ्गवेरपुरधामं च सहित्वा जनपदस्य विभिन्नेषु घाटेषु भव्यः दीपोत्सवः आयोजितः। अस्मिन् अवसरे लक्षाधिकदीपाः प्रज्वालिताः। लोककलाकारैः रामकथाधारितं रामायणमञ्चनं तथा रामचरितमानसाधारितायाः चित्रपाण्डुलिपेः प्रदर्शनी आयोजिता, या विशेषाकर्षणस्य केन्द्रम् अभवत्। उपमुख्यमन्त्री केशवप्रसादमौर्यः आभासीयमाध्यमेन कार्यक्रमे सहभागितां कृत्वा सर्वेभ्यः शुभकामनाः प्रदत्तवान्। तेन महर्षिभारद्वाजाश्रमे शृङ्गवेरपुरधामे च भव्यदीपस्तम्भनिर्माणस्य घोषणा कृता। आश्रमे रामायणमेलायाः रामलीलायाश्च आयोजनाय कार्ययोजना अपि निर्मास्यते।

लावणिकनिर्मातृभ्यः आवश्यकाः निर्देशाः, खाद्यशुद्धतायाः पालनं कुर्वन्तु

हिमसंस्कृतवार्ताः- वृजेशकुमारपाण्डेयः।

लावणिकनिर्मातृभ्यः निर्देशः प्रदत्तः यत् चणकचूर्णं, मटरचूर्णं, मैदा, गोधूमचूर्णं, मक्काचूर्णम् इत्यादीनां याः सामग्रीः प्रयुज्यन्ते, तासां मात्रा आवरणणे स्पष्टतया उल्लेखनीया। लावणिकनिर्माणे निकृष्टमसालानाम्, अशुद्ध-लवणस्य प्रतिबन्धितवर्णानां च प्रयोगः न करणीयः। अन्नचूर्णे कवकः कीटाः वा न भवेयुः। कस्यापि सामग्रीस्य कालातीतवस्तुनः प्रयोगः अपि न करणीयः। निर्माणाय प्रयुक्तस्य तैलस्य अधिकतमं त्रिवारमेव उपयोगः करणीयः। कृष्णवर्णं प्राप्तस्य तैलस्य प्रयोगः सर्वथा वर्जनीयः। प्रयुक्तं खाद्यतैलं जैव- डीजल-फेननिर्माणसंस्थाभ्यः विक्रेतुं शक्यते, किन्तु खाद्यशृङ्खलायां तस्य पुनः प्रयोगः सर्वथा निषिद्धः।

उर्वरकनिर्मातृणां स्वेच्छाचारिता

विक्रेतृणां प्रति पक्षपातश्च न सोढव्यः- विजयकुमारसिन्हः

हिमसंस्कृतवार्ताः- राघव नाथ झा, पटना

उर्वरकेण सहान्यवस्तूनां बलात्संयोजनस्य विरोधकर्तॄन् विक्रेतॄन् प्रति अनुमतिपत्रप्रदानस्य उर्वरकोपलब्धेश्च निषेधविषये प्राप्ते परिवादे कृषिमन्त्री कठोरः; त्वरितकार्यवाह्या परिवादस्य निराकरणम्। छठ्पर्वणोऽनन्तरम् उर्वरकनिर्मातृणां कार्यप्रणाल्याः वितरणव्यवस्थायाश्च समग्रं पुनरीक्षणं भविष्यति। बिहारराज्यस्य कृषिमन्त्री विजयकुमारसिन्हः राज्यस्य उर्वरकवितरण-व्यवस्थायां कतिपयैः निर्मातृसंस्थानैः आचर्यमाणां कथितां पक्षपातपूर्णां कार्यप्रणालीं गम्भीरतया परिगृह्य सम्बन्धितेभ्यः पदाधिकारिभ्यः समुचितकार्यवाहीं कर्तुं निर्देशं दत्तवान्। अद्य कतिपये उर्वरकविक्रेतारः कृषिमन्त्रिणं मिलित्वा परिवादमकुर्वन् यत् कतिपयानि निर्मातृसंस्थानानि उर्वरकेण सहान्यवस्तूनां बलात्संयोजनस्य विरोधं कुर्वद्भ्यः विक्रेतृभ्यः उर्वरकं दातुं निषेधन्ति। अपि च, केवलं कतिपयेभ्यः विक्रेतृभ्यः अनुमतिपत्रविशेषं निर्गमयन्ति, तेभ्य एव च प्राथमिकतया उर्वरकमुपलभ्यते। अनेन जनपदेषु उर्वरकवितरणे वैषम्यमुत्पद्यते। केषाञ्चिद् विक्रेतृणां समीपे आवश्यकतायाः अधिकमात्रायाम् उर्वरकमुपलब्धं भवति, अपरत्र चान्ये विक्रेतारः पर्याप्तमात्रायाम् उर्वरकं प्राप्तुं न शक्नुवन्ति। फलतः कृषकाणामपि अनावश्यकानि कष्टानि भवन्ति। निर्मातृसंस्थानस्य एतादृशेन पक्षपातपूर्णेन व्यवहारेण क्षुब्धाः परिवादकर्तारः स्वकीयाम् उर्वरकविक्रयणानुज्ञामपि प्रत्यर्पयितुं विचारयन्ति इति निवेदितवन्तः।

कृषिमन्त्री विजयकुमारसिन्हः प्रकरणमत्यन्तं गम्भीरतया परिगृह्य तत्कालमेव कृषिनिदेशकाय मुकेशकुमारलालाय सम्पूर्णप्रकरणस्य सम्यगन्वेषणं कृत्वा समुचितकार्यवाहीं सम्पादयितुं निर्देशं दत्तवान्। मन्त्रिणः निर्देशानुसारं सम्बन्धितनिर्मातृसंस्थानस्य क्षेत्रीयप्रबन्धकः विभागे समाहूतः। मन्त्रिणः समक्षं तेन सह विचारविमर्शः कृतः। तदनन्तरं त्वरितप्रयत्नेन सम्बन्धितनिर्मातृसंस्थानेन सह सम्पर्कं संस्थाप्य आवश्यकनिर्देशाः प्रदत्ताः। अस्याः कार्यवाह्याः फलस्वरूपं सम्बन्धितसंस्थानेन परिवादकर्त्रे विक्रेत्रे तत्कालमेव अनुमतिपत्रं निर्गतं, खगडियास्थितात् उर्वरकागमनकेन्द्रात् च उर्वरकमुपलब्धं कारयितुं स्वीकृतिः प्रदत्ता। एवं परिवादकर्तुः समस्यायाः त्वरितं निराकरणं सुनिश्चितम्।

कृषिमन्त्री अवदत् यत् राज्यसर्वकारः कृषिविभागश्च उर्वरकनिर्मातृसंस्थानेभ्यः यथासम्भवं सर्वविधं सहयोगं प्रददाति। निर्मातृसंस्थानैः अपि अपेक्ष्यते यत् ते बिहारराज्यस्य कृषकाणां विक्रेतॄणां च हितानि सम्यग्रूपेण संरक्ष्य राज्येन सह सहयोगपूर्णं व्यवहारं कुर्युः। छठपर्वणोऽनन्तरम् उर्वरकनिर्मातृणां कार्यप्रणाल्याः, अनुमतिपत्रनिर्गमनस्य, उर्वरकवितरणस्य, जनपदस्तरीय- वितरणव्यवस्थायाश्च समग्रं पुनरीक्षणं करिष्यते।सः स्पष्टशब्दैरवदत् यत् कृषकाणां हितैः सह काऽपि न्यूनता न स्वीकरिष्यते। यदि किमपि निर्मातृसंस्थानं ज्ञात्वा एवं बिहारराज्यस्य कृषकान् अथवा उर्वरकविक्रेतॄन् पीडयति अथवा उर्वरकवितरणे पक्षपातपूर्णां नीतिमवलम्बते, तर्हि तस्य विरुद्धम् उर्वरकनियन्त्रणादेशस्य सुसङ्गतप्रावधानानुसारम् आवश्यककार्यवाही विधास्यते। अपि च, सम्बन्धितसंस्थानस्य अनुदानं स्थगयितुं तथा अन्याः समुचिताः कार्यवाहीः कर्तुं केन्द्रसर्वकारायापि सूचयिष्यते।

कृषिमन्त्री पुनरवदत् यत् राज्ये उर्वरकानामुपलब्धतायाः वितरणव्यवस्थायाश्च पारदर्शिता, सन्तुलनं कृषकहितैषिता च कृषिविभागस्य सर्वोच्चप्राथमिकता वर्तते। बिहारराज्ये उर्वरकव्यापारः नियमानां, पारदर्शितायाः, समानावसरस्य च आधारेणैव प्रचलिष्यति, न तु कस्यचित् निर्मातृसंस्थानस्य स्वेच्छाचारितया। कृषकेभ्यः समये पर्याप्तमात्रायाम् उत्तमगुणवत्तायुक्तस्य उर्वरकस्य उपलब्धीकरणं राज्यसर्वकारस्य दृढः सङ्कल्पः अस्ति।

असमप्रदेशे संस्कृतविश्वविद्यालये 'विद्यावारिधि' (Ph.D.) उपाधिप्रदानम्

हिमसंस्कृतवार्ता डॉ. निशिकान्तपाण्डेयः ।

असमराज्ये नलवारिजनपदे नमाटि-ग्रामे कुमारभास्करवर्मसंस्कृतपुरातनाध्ययनविश्वविद्यालये निखिलवर्मणे विद्यावारिधि (Ph.D.) इति उपाधिः प्रदास्ये।विशेषपरिचयः-डॉ. निखिलवर्मणः त्रयोदशवर्षाणि यावत् बङ्गप्रदेशस्य कोचविहारजनपदे एकस्मिन् विद्यालये पाठयन् अस्ति। सम्प्रति एषः उच्चविद्यालये संस्कृतविभागे विभागीयशिक्षकत्वेन उत्तरदायित्वं निर्वहति।

शोधप्रबन्धस्य विवरणम्: असम-संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य साहित्यविभागस्य सह-प्राध्यापकस्य डॉ. कमललोचन-आत्रेयवर्यस्य मार्गदर्शनेन "श्रीलरूपगोस्वामिना विरचितः श्रीभक्तिरसामृतसिन्धुः - काव्यशास्त्रीयदृष्ट्या समीक्षात्मकमध्ययनम्" इति विषये समर्पित-शोधप्रबन्धस्य कृते इयम् उपाधिः उपलब्धा। इमां शैक्षणिक-साधनाम् उररीकृत्य डॉ. निखिलवर्मणः तस्य पित्रे, मात्रे , बान्धवेभ्यः, गुरुचरणेभ्यः, मित्रेभ्यः च हार्दिकं धन्यवादं व्याहृतवान्।

दीपावल्याः प्रकाशोऽयं राजतां हृदये मुदा

दीपावल्याः प्रकाशोऽयं राजतां हृदये मुदा
शान्तिरस्तु शिवं चास्तु सर्वत्र मङ्गलं सदा ।
दीपावल्याः प्रकाशोऽयं राजतां हृदये मुदा ।१।
दीपावली खलु नाम दीपानां हि समागमः ।
संहतेश्च प्रकाशस्य त्वानन्दस्य महोत्सवः ।२।
दीपाद्दीपः प्रकाशेत क्रमोऽयं विद्यते खलु ।
तथैव हृदयेऽस्माकं प्रकाशो राजतां सदा ।३।
उत्सवे वर्धतां नूनं सुखानन्दो निरन्तरम् ।
राजतां शान्तिसौहार्दं सर्वत्र च सुमङ्गलम् ।४।
विश्वस्मिन् भारतस्यापि गौरवं व्याप्यतां मुदा ।
महोत्साहो महानन्दः सर्वेषामस्तु सर्वदा ।५।
मन्दिरेषु गृहेष्वेषु दीपमाला विराजते ।
तमसो हरणं कृत्वा ज्योतिर्मार्गं प्रदर्शयेत् ।६।
लक्ष्म्यास्तु पूजनं कुर्मः सर्वमङ्गलशान्तये ।
समृद्धिं सुखसम्पत्तिं सभक्ति प्रार्थयामहे ।७।
हस्तरेखासु सौभाग्यं चेतसि सत्त्वमुत्तमम् ।
ज्ञानदीपज्वलेनैव प्राप्स्यामः शुभमङ्गलम् ।८।
स्नेहपूर्णमिदं विश्वं कुटुम्बं मन्यते सदा ।
सर्वभूतहिते रक्ता भवन्तु सर्वमानवाः ।९।
मिष्टान्नानाञ्च सम्भोगात् स्मेरवक्त्रा नरास्सदा ।
बान्धवैः सहितास्सर्वे भवन्तु प्रीतिसङ्गताः ।१०।
यत्र प्रदीप्तो दीपोऽयं तत्र लक्ष्मीः स्थिरा भवेत् ।
आध्यात्मिकात्मशुद्धिञ्च मानवस्सुस्थिरां व्रजेत् ।११।
आकाशे स्फुरितास्तारा भूमौ दीपान्तराणि हे ।
उभौ सम्मिल्य शोभेते स्वर्गे मर्त्ये च सुप्रभे ।१२।
शान्तिरस्तु शिवं चास्तु सर्वत्र मङ्गलं सदा ।
दीपावल्याः प्रकाशोऽयं वर्धतां हृदये मुदा ।।

रचयिता - आचार्यः डा.रुरुकुमारमहापात्रः
राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः,तिरुपतिः

महावीरमन्दिरे हनुमज्जन्मोत्सवस्य महदाकर्षणम्, १०२ किलोग्राममितस्य नैवेद्यस्य महाभोगः

रक्तपाटलपुष्पैः सुसज्जितः हनुमतो देवालयः,, नवदिनात्मकस्य श्रीरामचरितमानसस्य नवाहपाठस्य पूर्णाहुतिः, एकादशसदस्यीयया वैदिकविद्वत्परिषदा सम्पन्नम् अनुष्ठानम्।

हिमसंस्कृतवार्ताः- राघवनाथझा, पटना

बिहारराजधान्याः पाटलिपुत्रस्य प्रसिद्धे महावीरमन्दिरे शनिवासरे हनुमज्जन्मोत्सवः श्रद्धाभक्त्युत्साहसमन्वितेन वातावरणेन समायोजितः। अस्मिन्नवसरे प्रातःकालादेव मन्दिरे भक्तानां महत्सम्मर्दः समुपस्थितः। बजरङ्गबलीति जयघोषैः समग्रं देवालयपरिसरं भक्तिरसेनाप्लावितमभवत्। जन्मोत्सवोपलक्ष्ये हनुमते एकैकस्य एकपञ्चाशत्किलोग्राममितौ द्वौ विशालौ सवामनीनैवेद्यलड्डुकौ महाभोगत्वेन समर्पितौ। अपि च कोलकातानगरात् समानीतैः विशिष्टैः रक्तपाटलपुष्पैः हनुमतो देवालयस्य भव्यं पुष्पालङ्करणं विहितम्।अस्मिन् पावने पर्वणि विगतेषु नवसु दिवसेषु प्रवर्तमानस्य श्रीरामचरितमानसस्य नवाहपाठस्य विधिपूर्वकं समापनं जातम् तथा पूर्णाहुतिरपि समर्पिता। पूजार्चनानन्तरं महाप्रसादः भक्तजनेभ्यो वितरितः।

कोलकातानगरात् समानीतैः रक्तपाटलपुष्पैः भव्यं महाशृङ्गारम्

हनुमज्जन्मोत्सवोपलक्ष्ये महावीरमन्दिरं मनोहररीत्या समलङ्कृतमासीत्। भगवतः विशेषमहाशृङ्गाराय कोलकातानगरात् उत्कृष्टगुणवत्तायुक्तानि रक्तगुलाबपुष्पाणि समानीतानि आसन्। एतैः पुष्पैः गर्भगृहे प्रतिष्ठापितयोः हनुमतोः उभयोः प्रतिमयोः रामजानकीमण्डपस्य च मनोहरमलङ्करणं कृतम्। पुष्पैः सुसज्जितस्य देवालयस्य दर्शनं कृत्वा भक्तजनाः भावविभोराः अभवन्।

नवाहपाठस्य पूर्णाहुतिः, सायणकुणालः मुख्ययजमानः

हनुमज्जन्मोत्सवस्योपलक्ष्ये मन्दिरस्योपरितने तले अक्टोबरमासस्य त्रिंशत्तमे दिनाङ्कात् प्रवर्तमानस्य श्रीरामचरितमानसस्य नवाहपाठस्य शनिवासरे पूर्णाहुतिः सम्पन्ना।अस्मिन्ननुष्ठाने श्रीमहावीरस्थानन्यासस्मित्याः सचिवः सायणकुणालः मुख्ययजमानत्वेन उपस्थितः आसीत्। तेन नवदिनानि यावत् पूर्णनिष्ठया कलशस्थापनात् आरभ्य पूर्णाहुतिपर्यन्तं सर्वाणि धार्मिककर्माणि विधिपूर्वकं सम्पादितानि। वैदिकानुष्ठानानि पूजाकर्माणि च मिथिलाप्रदेशस्य मधुबनीजनपदात् समागतैः एकादशसदस्यीयैः विद्वद्भिः पुरोहितः पण्डितः जटेशझामहोदयस्य नेतृत्वे सम्पन्नानि। शनिवासरे अनुष्ठाने पण्डितः जटेशझामहोदयेन सह ज्योतिषाचार्यः पण्डितमायाशङ्करझा, मुक्तिनाथझा, सत्येन्द्रपाण्डेयः, कमलाकान्तओझा, प्रमोदः मिश्रः, गणपतिमिश्रः, विजयतिवारी, नवीनझा, कौशलेशमिश्रः, पवनझा, पुजारी ब्रह्मदेवदासश्च उपस्थिताः आसन्। अस्मिन्नवसरे मन्दिरस्य सहायक- मुख्यकार्यपालक- अधिकारी बी. के. मिश्रः, अधीक्षकः के. सुधाकरणः, प्रदीपजैनः, अभिषेकमाथुरः, आर. शेषाद्री, दिनकरकुमारः, रन्धीरकुमारः, धीरजकुमारः, शैलेन्द्रकुमारः, अवधेशकुमारः, देवसहनी च अन्ये च गणमान्यजनाः उपस्थिताः आसन्।

कार्तिककृष्णचतुर्दश्यां किमर्थं हनुमज्जन्मोत्सवः आचर्यते?

देशस्य बहुषु प्रदेशेषु हनुमज्जयन्ती चैत्रपूर्णिमायां समाचर्यते, किन्तु पाटलिपुत्रस्य महावीरमन्दिरे जगद्गुरोः रामानन्दाचार्यस्य परम्परानुसारं कार्तिकमासस्य कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां हनुमज्जन्मोत्सवः समायोज्यते। मन्दिरस्य धार्मिकपरम्परानुसारं वायुपुराणे, जगद्गुरुणा रामानन्दाचार्येण विरचिते 'श्रीवैष्णवमताब्जभास्करे' प्रतिपादितानां मान्यतानामाधारेण अस्यामेव तिथौ स्वातिनक्षत्रे मेषलग्ने च भगवतः शिवस्य रुद्रावतारस्य हनुमतः मातुरञ्जनायाः गर्भात् प्रादुर्भावोऽभवत्। अत एव एतस्याः परम्परायाः अनुसरणं कुर्वन् महावीरमन्दिरे प्रतिवर्षं कार्तिककृष्णचतुर्दश्यां विशेषरूपेण हनुमज्जन्मोत्सवः समायोज्यते।

मध्याह्ने द्वादशवादने महावीरीध्वजस्यारोहणम्

जन्मोत्सवावसरे शनिवासरे मन्दिरस्य कपाटोद्घाटनानन्तरमेव भक्तानां दर्शनार्थं पङ्क्तयः आरब्धाः। मध्याह्ने ठीकं द्वादशवादने मुख्यध्वजस्थले विधिपूर्वकं पूजार्चनं कृत्वा पुरातनध्वजमवतार्य नवीनस्य महावीरीध्वजस्य विधिवदारोहणं कृतम्। तदनन्तरं हनुमतो भव्याऽऽरात्रिकपूजा सम्पन्ना तथा गर्भगृहस्य पुरतः सवामनीनैवेद्यस्य महाभोगः समर्पितः।

भक्तानां सुविधायै विशेषा सुरक्षाव्यवस्था

जन्मोत्सवे समुपस्थितस्य विशालस्य भक्तसमुदायस्य दृष्ट्या मन्दिरप्रशासनेन सुरक्षायाः दर्शनव्यवस्थायाश्च विशेषाः प्रबन्धाः कृताः आसन्। मन्दिरपरिसरे आरक्षिबलस्य, निजसुरक्षाकर्मिणां स्वयंसेवकानां च नियुक्तिः कृता आसीत्। एतेषां व्यवस्थापनप्रयत्नानां फलस्वरूपं भक्तजनाः अनुशासितरीत्या दर्शनपूजनं कृतवन्तः तथा शान्तिपूर्णे धार्मिकवातावरणे जन्मोत्सवस्य आनन्दमनुभूतवन्तः

चौधरी देवीलाल- विश्वविद्यालयः सिरसा इत्यत्र द्विदिवसीया आन्तर्जालिकी कार्यशाला

हिमसंस्कृतवार्ताः- डॉ. राकेश कुमारः, सिरसा

चौधरी देवीलाल- विश्वविद्यालयः सिरसा इत्यस्य संस्कृतविभागेन 'संस्कृतभाषायाः अनुसन्धानस्य च संगणकीय अनुप्रयोगः' इति विषये सप्तदशाष्टादश नवम्बर द्विसहस्र षड्विंशति तमे दिनाङ्के (17-18.11.2026) द्विदिवसीयायाः आन्तर्जालिक- कार्यशालायाः आयोजनं क्रियते।

दिनाङ्कः- 17-18 नवम्बर 2026

समयः- सायं चतुर्वादनातः षड्वादनं यावत्।

सहभागिनः- विद्यार्थिनः शोधार्थिनः शिक्षकाः च।

पंजीकरण लिङ्कः-

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeTXKHC48_qZQRymyYITm_W7RQqmsFERmEQ1dOK_nGp7CRJvA/viewform

व्हाट्सऐप समूह लिङ्कः-

https://chat.whatsapp.com/LdpjMDFBGRJ7Q1dBLFJpsV?mode=gi_t

सर्वेभ्यः विद्यार्थिभ्यः शोधार्थिभ्यः शिक्षकेभ्यः च निवेदनम् अस्ति यत् अधिकाधिक संख्यायां पंजीकरणं कृत्वा अस्यां कार्यशालायां सहभागितां कुर्वन्तु। एतां सूचनाम् अन्येभ्यः इच्छुक सहभागिभ्यः अपि प्रेषयन्तु।

सम्पर्क सूत्रम्-

९८९६९८९८९९, ९४१६४२३७७८, ७४१९०८९६८०, ९०५००९४८१२

संस्कृतविभागः

चौधरी देवीलाल- विश्वविद्यालयः, सिरसा

षष्ठी (छठ) महापर्वदीपावल्योः महिम्ना गुञ्जायमानं जातं डी. ए. वी. बरारीविद्यालयस्य प्राङ्गणम्

हिमसंस्कृतवार्ताः- डॉ. विमलेश झा, भागलपुरम्। लोकश्रद्धायाः, पवित्रतायाः, प्रकृत्युपासनायाश्च अनुपमयोः षष्ठीमहापर्व-दीपावल्योः पावनावसरे बिहारराज्यस्य भागलपुरनगरस्य बरारीस्थिते डी. ए. वी. पब्लिकविद्यालये गुरुवासरे भव्यस्य सांस्कृतिक-कार्यक्रमस्य आयोजनं कृतम्।

अस्य कार्यक्रमस्य मुख्योद्देश्यं छात्रच्छात्राः भारतीयसंस्कृतेः, लोकपरम्पराणां, धार्मिकश्रद्धायाः, प्रकृतेः प्रति कृतज्ञताभावस्य च परिचयं कारयितुं, षष्ठीमहापर्वणः आध्यात्मिक- सांस्कृतिकमहत्त्वं जनमानसे प्रसारयितुम् आसीत्। अस्मिन् अवसरे षष्ठीकक्षातः दशमीकक्षापर्यन्तं पठन्तः छात्रच्छात्राः स्वप्रतिभया, कलात्मक- अभिव्यक्त्या, सांस्कृतिकचेतनया च गीतनृत्ययोः मनोहराणि प्रस्तुतानि प्रस्तुतवत्यः। छात्रच्छात्राणां प्रस्तुतिभिः उपस्थिताः जनाः भावविभोराः अभवन्, विद्यालयस्य सम्पूर्णं प्राङ्गणं च भक्तिमयेन वातावरणेन आलोकितम् अभवत्। कार्यक्रमे छात्राणाम् एकेन समूहेन पारम्परिक- षष्ठीगीतानां मधुरं गायनं प्रस्तुतम्। लोकगीतानां मधुरस्वरलहरीभिः षष्ठीमहापर्वण पवित्रता, श्रद्धा, लोकजीवनस्य भावनाश्च सजीवाः अभवन्। विशेषतः "उग हो सूरज देव भेल भिनसरवा", "केलवा के पात पर उग हो सूरज देव", "काँचहि बाँस के बहँगिया" तथा "पहिले-पहिल हम कइनी छठव्रतिया" इत्यादीनां प्रसिद्धानां स्थानीयषष्ठीगीतानां सुमधुरगायनेन वातावरणं भक्तिरसमयं जातम्।

गीतगायनस्य अनन्तरं छात्रछात्राणाम् अन्येन समूहेन छठगीतानाम् आकर्षकं सामूहिकनृत्यं प्रस्तुतम्। गीतनृत्ययोः सुन्दरसमन्वयेन कार्यक्रमस्य शोभा वर्धिता तथा दर्शकाः मन्त्रमुग्धाः अभवन्। एताभिः प्रस्तुतिभिः छात्रछात्रैः सन्देशः प्रदत्तः यत् षष्ठीमहापर्व केवलं धार्मिकानुष्ठानं न, अपि तु प्रकृतेः, जलस्य, सूर्यस्य, समस्तजीवजगतः च प्रति कृतज्ञतां प्रकटयितुं महत्त्वपूर्णः उत्सवः अस्ति। षष्ठीगीतानां प्रस्तुतिभ्यः पूर्वं छात्रछात्राभिः दीपावल्याः पावनतां, भक्तिभावं, लोकजीवनस्य सांस्कृतिकवैभवं च अभिव्यञ्जयन्तः मधुरभजनानि प्रस्तुतानि। तत्र "श्रीराम के गली में तुम जाना" "मेरी झोपड़ी के भाग आज खुल जायेंगे, राम आयेंगे" इत्यादीनां भक्तिगीतानां मधुरस्वरैः विद्यालयस्य वातावरणं भक्तिमयं तथा उल्लासपूर्णं जातम्। भजनानां माध्यमेन छात्रछात्रैः भगवतः श्रीरामस्य आगमनस्य, धर्मस्य विजयस्य, दीपावल्याः आध्यात्मिकमहत्त्वस्य च भावपूर्णं चित्रणं कृतम्। कार्यक्रमस्य सञ्चालनं विद्यालयस्य छात्राभ्यां अयाति सिंह तथा दक्ष कुमार तोमरइत्येताभ्यां कुशलतया कृतम्। अस्मिन् अवसरे विद्यालयस्य शिक्षकः सुनीलकुमारमिश्रा षष्ठीमहापर्व परमपवित्रं सूर्योपासनायाः विधानम् इति प्रतिपादयन् अवदत् यत् सूर्यदेवः समस्तजीवजगतः जीवनस्य, ऊर्जायाः, प्रकाशस्य च मूलस्रोतः अस्ति। सूर्यस्य आराधना अस्माकं जीवने सकारात्मकतायाः, ऊर्जायाः, आत्मविश्वासस्य च सञ्चारं करोति। सः छात्रछात्रान् भारतीयसंस्कृतेः परम्पराभिः सम्बद्धाः भवितुं प्रेरितवान्। विद्यालयस्य शिक्षिका श्रीमती रागिनी दूबेमहोदया षष्ठीमहापर्व प्रकृतेः आह्वानस्य तथा ताम् प्रति कृतज्ञताभावस्य प्रतीकम् इति प्रतिपादितवती। तया उक्तं यत् इदं पर्व अस्मान् प्रकृतिसंरक्षणाय, पर्यावरणस्वच्छतायै, प्राकृतिक- संसाधनानां प्रति संवेदनशीलतायै च प्रेरयति। विद्यालयस्य शिक्षकः डॉ. विमलेश झामहोदयः सूर्योपासनायाः महत्त्वं प्रतिपादयन् सूर्यदेवस्य आराधनासम्बद्धं निम्नलिखितं संस्कृतश्लोकं सस्वरं पठितवान्-

ॐ एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशे जगत्पते।
अनुकम्पय मां भक्त्या गृहाणार्घ्यं दिवाकर॥

श्लोकस्य भावार्थं स्पष्टयन् सः अवदत् यत् सूर्यदेवः सम्पूर्णस्य जगतः स्वामी, सहस्रकिरणयुक्तः, तेजसः पुंजः च अस्ति। अस्मिन् अवसरे भक्तिभावेन अर्घ्यं समर्पयन्तः भक्ताः तस्य कृपां प्रार्थयन्ति। सूर्योपासना भारतीयसंस्कृतेः प्राचीनायाः गौरवशालिन्याः च परम्परायाः द्योतिका अस्ति। एषा अस्मान् अनुशासनस्य, श्रद्धायाः, समर्पणस्य, प्रकृतिं प्रति सम्मानस्य च भावान् शिक्षयति। सांस्कृतिककार्यक्रमस्य अतिरिक्तं विद्यालयप्राङ्गणे दीपावल्याः तथा षष्ठीमहापर्वण उपलक्ष्ये विविधाः सृजनात्मकाः गतिविधयः अपि आयोजिताः। विद्यालयस्य सम्पूर्णे प्राङ्गणे छात्रछात्राभिः आकर्षकाणि कलात्मकानि च रङ्गोलीचित्राणि निर्मितानि। छात्रच्छात्राः स्वस्वकक्षासु सुन्दराणि कलात्मकान् च दीपकान् निर्मितवन्तः। एताभिः गतिविधिभिः छात्राणां सृजनात्मकप्रतिभायाः, कलाकौशलस्य, भारतीयपर्वपरम्पराणां प्रति अनुरागस्य च विकासः अभवत्। एतदतिरिक्तं अष्टमकक्षायाः नवमकक्षायाश्च छात्रछात्रैः वैदिकपरम्परानुसारं हवनानुष्ठानं कृतम्। हवनस्य माध्यमेन छात्राः वैदिकसंस्कृतेः, आध्यात्मिक- चेतनायाः, पर्यावरणशुद्धेः च महत्त्वम् अवगतवन्तः। वैदिकमन्त्राणां पवित्रोच्चारणेन विद्यालयप्राङ्गणे आध्यात्मिकवातावरणस्य सञ्चारः अभवत्। अस्मिन् अवसरे विद्यालयस्य प्राचार्येण सह सहायकक्षेत्रीयाधिकारी अनिल कुमारमहोदयः सर्वेभ्यः शिक्षकशिक्षिकाभ्यः, छात्रछात्राभ्यः, अभिभावकेभ्यः च दीपावल्याः तथा षष्ठीमहापर्वण हार्दिकीः शुभकामनाः प्रदत्तवान्। सः अवदत् यत् भारतीयपर्वाणि अस्माकं सांस्कृतिपरम्परायाः संवाहकानि सन्ति। एतानि पर्वाणि अस्मान् सामाजिकसमरसतायाः, पारस्परिकसौहार्दस्य, प्रकृतेः प्रति सम्मानस्य च भावनाभिः संयोजयन्ति। सः विशेषतया अवदत्- "अस्माभिः स्वच्छपर्यावरणं ध्याने निधाय दीपावली आचरणीया। सूर्योपासना अस्मान् प्रकृत्या सह सम्बद्धान् भवितुं तथा जीवने सन्तुलनं स्थापयितुं सन्देशं ददाति।" कार्यक्रमस्य सफलायोजने विद्यालयस्य शिक्षक- शिक्षिकाणां तथा कर्मचारिणां महत्त्वपूर्णं योगदानम् आसीत्। विशेषतः सङ्गीतशिक्षकः आशीषकुमारदासः, प्रगतिमिश्रा, सुजीतकुमारमंडलः, अभिषेककुमारशर्मा, अभिनव कुमार, रफत जहां खानम, निरेन्द्रप्रकाशसिंहः, पूनम सिंह, मिताली मजूमदार, विनीता भारती, सत्या झा, आनन्द शेखरः, प्रिया कुमारी इत्यादीनां शिक्षकशिक्षिकाणां योगदानं प्रशंसनीयम् आसीत्। सम्पूर्णः कार्यक्रमः श्रद्धया, उत्साहेन, सांस्कृतिकोल्लासेन च सम्पन्नः अभवत्। छात्रछात्राणां मनोहराभिः प्रस्तुतिभिः षष्ठीमहापर्वणः महिमा सजीवा अभवत्। कार्यक्रमः भारतीयसंस्कृतेः, लोकपरम्पराणां संरक्षणस्य, पर्यावरणसंवर्धनस्य च प्रेरणादायकं सन्देशं प्रदत्तवान्।

मिथिलायां दीपावलीपर्वणः 'उक्कापरिवर्तनम्' : पितॄणां विदायः समृद्धेश्च स्वागतं कुर्वती विशिष्टा लोकपरम्परा

आचार्य डॉ रिपुसूदन झा सहायक शिक्षक संस्कृत विभाग ।।

हुक्कालोली, उक्कापातिः, सूपताडनं च—एतेषु लोकाचारेषु निहितं मिथिलायाः धार्मिकं सांस्कृतिकं च वैशिष्ट्यम्।

दीपावलीपर्व समग्रे भारते महता हर्षोल्लासेन समाचर्यते, किन्तु मिथिलायां दीपावलीपर्वणः स्वकीयमेव विशिष्टं सांस्कृतिकं स्वरूपं विद्यते। अत्र दीपप्रज्वलनस्य, भगवत्याः लक्ष्म्याः पूजनस्य च सहैव अनेकाः लोकपरम्पराः अपि समनुष्ठीयन्ते। तासु पितृश्रद्धायाः, पारिवारिकमङ्गलकामनायाः, समृद्धिस्वागतस्य च भावाः समाहिताः सन्ति। एतासु प्रमुखा परम्परा अस्ति—'उक्कापरिवर्तनम्' अथवा 'उक्कापातिः'।मिथिलायां दीपावल्याः रात्रौ खरैः, शणतृणैः, पटवातन्तुभिश्च निर्मिता मशालसदृशी संरचना 'उक्' इति कथ्यते। तां प्रज्वाल्य गृहस्य प्राङ्गणे, द्वारे, दलाने, गोशालायां तथा गृहस्य अन्येषु भागेषु परिभ्राम्यते। अनेकेषु परिवारेषु गोसाईं-गृहे, भगवतीस्थाने, गृहस्य छदिषि च दीपप्रज्वलनस्य परम्परा अपि प्रचलिता अस्ति।

उल्काभ्रमणं पितॄणां विदायश्च—मन्त्राणां धार्मिकं महत्त्वम्

मिथिलायाः दीपावलीपर्वणि उल्काभ्रमणस्य अर्थात् 'उक्कापरिवर्तनस्य' विशेषं धार्मिकं महत्त्वम् अस्ति। अस्मिन् अवसरे उल्कां प्रज्वाल्य निर्धारितदिशि भ्रमणं क्रियते। एषा परम्परा केवलं प्रकाशप्रदर्शनस्य लोकाचारः नास्ति, अपितु पितॄणां प्रति श्रद्धायाः, तेषां सद्गतेः तथा स्वलोकगमनमार्गस्य प्रकाशनस्य भावेन सम्बद्धा अस्ति। लोकमान्यतानुसारं पितृपक्षे पितरः स्वजनानां समीपम् आगच्छन्ति तथा दीपावल्याः अमावस्यायां तेषां विदायः भवति। अतः उल्काप्रज्वलनेन तेषां गमनमार्गः प्रकाश्यते इति धार्मिकः विश्वासः प्रचलितः अस्ति।

अस्मिन् प्रसङ्गे उल्काभ्रमणकाले पठ्यमानाः त्रयः मन्त्राः विशेषरूपेण उल्लेखनीयाः सन्ति—

उल्काभ्रमणमन्त्राः—

प्रथमः मन्त्रः

शस्त्राशस्त्रहतानां च भूतानां भूतदर्शयोः।
उज्ज्वलज्योतिषा देहं निर्दह व्योमवह्निना॥

द्वितीयः मन्त्रः

अग्निदग्धाश्च ये जीवा येऽप्यदग्धाः कुले मम।
उज्ज्वलज्योतिषा दग्धास्ते यान्तु परमां गतिम्॥

तृतीयः मन्त्रः

यमलोकं परित्यज्य आगता ये महालये।
उज्ज्वलज्योतिषा वर्त्म प्रपश्यन्तो व्रजन्तु ते॥

मन्त्राणां भावार्थः—

अस्माकं कुले ये दिवङ्गताः प्राणिनः शस्त्रादिभिः हताः अथवा येषां विधिवदग्निसंस्कारः न जातः, ते सर्वेऽपि उज्ज्वलज्योतेः प्रभावेण परमां गतिं प्राप्नुयुः। महालयपर्वणि यमलोकं परित्यज्य आगताः पितरः अस्याः प्रकाशमयस्य मार्गस्य दर्शनं कृत्वा स्वलोकं प्रति प्रस्थानं कुर्वन्तु—इत्येषा प्रार्थना अस्मिन् मन्त्रविधाने निहिता अस्ति।

अतः उल्काभ्रमणं केवलं अग्निप्रज्वलनस्य क्रिया नास्ति, अपितु पितॄणां स्मरणस्य, तेषां प्रति कृतज्ञतायाः, सद्गतिकामनायाः तथा श्रद्धापूर्णविदायाः प्रतीकरूपेण अवगन्तव्यम्।

हुक्कालोलीक्रीडा—बालानां लोकपरम्परा

मिथिलायाः दीपावलीपर्वणि बालकानां 'हुक्कालोलीक्रीडा' अपि विशेषम् आकर्षणं भवति। बालकाः पुरातनानि वस्त्राणि बद्ध्वा हुक्कालोलीं निर्मान्ति, तां प्रज्वाल्य च पारम्परिकां क्रीडां क्रीडन्ति। एषा ग्रामीणलोकजीवनस्य एका विशिष्टा स्मृतिः अस्ति, या पीढीभ्यः पीढीपर्यन्तं प्रचलति।

सूपताडनम्—दारिद्र्यनिर्गमनस्य समृद्धिस्वागतस्य च लोकाचारः

एवमेव सूपताडनद्वारा दारिद्र्यं गृहात् निष्कासयितुं परम्परा अपि प्रचलिता अस्ति। महिलाः सूपं ताडयन्त्यः अन्नधनयोः समृद्धेः च आगमनाय कामनां कुर्वन्ति। अस्याः परम्परायाः मूलभावः अस्ति—गृहे लक्ष्म्याः स्थायिनः निवासः भवेत्, अभावश्च दूरीभवेत्।

दीपावलीपर्वणि मुख्यद्वारे, तुलसीवृन्दावने, गोसाईं-गृहे, भगवतीस्थाने, प्राङ्गणे, दलाने तथा गृहस्य छदिषि दीपप्रज्वलनस्य परम्परा अपि मिथिलायाः सांस्कृतिकं वैशिष्ट्यम् अस्ति। कुत्रचित् आकाशदीपप्रज्वलनस्य, क्षेत्रेषु, खलिहानेषु, गोशालासु च दीपप्रज्वलनस्य परम्परा अपि दृश्यते।

लोकपरम्परासु निहितं मिथिलायाः सांस्कृतिकवैभवम्

एताः परम्पराः केवलं धार्मिककर्मकाण्डरूपेण न द्रष्टव्याः। एतासु मिथिलायाः लोकजीवनम्, पूर्वजेषु श्रद्धा, कृषिसंस्कृतिः, पारिवारिकैकता तथा सामाजिकसमरसता च प्रतिबिम्बितानि भवन्ति।

मिथिलायाः दीपावल्याः सौन्दर्यं न केवलं दीपानां प्रकाशे निहितम्, अपितु तासु लोकपरम्परासु अपि अन्तर्निहितम् अस्ति, याः अस्माकं सांस्कृतिकपरिचयं पीढीभ्यः पीढीपर्यन्तं जीवन्तं धारयन्ति। उल्कायाः प्रकाशः केवलं गृहस्य प्राङ्गणं न प्रकाशयति, अपितु पूर्वजस्मृतिं, कृतज्ञतां तथा परम्परायाः सातत्यं च प्रकाशयति। आधुनिकतायाः अस्मिन् युगे आवश्यकता अस्ति यत् वयं स्वपरम्पराणाम् अर्थं जानीयाम, तासां महत्त्वं च भाविसन्ततये सम्प्रेषयेम।

॥ ऋग्वेदे खगोलविज्ञानम् ॥

जनसामान्ये एका भ्रान्तधारणा प्रचलिता अस्ति यत् ऋग्वेदः केवलं धार्मिककर्मकाण्डपरः, ऋचः च केवलं देवानां स्तुतिपराः सन्ति। परन्तु सूक्ष्मानुसन्धानेन ज्ञायते यत् ताः ऋचः आधुनिकविज्ञानस्य तथ्यानां वितरकाः सन्ति, यद्यपि न प्रत्यक्षेण, अपि तु परोक्षेण।ऋग्वैदिककाले समयस्य परिज्ञानाय, तथा वृष्टेः समुचितकालनिर्णयाय, नक्षत्रनिरीक्षणं वैदिकानाम् आकाशविद्यायाः प्रकृष्टं परिचयं ददाति। आधुनिकविज्ञानदृष्ट्या यद्यपि ज्योतिर्विज्ञानम्, खगोलविज्ञानम्, महाकाशविद्या, फलितज्योतिषम् इत्येतानि सर्वाणि स्वकीयविषयवस्तुदृष्ट्या भिन्नानि सन्ति, तथापि प्राचीनभारतीयशास्त्रदृष्ट्या सर्वाण्येतानि खगोलविज्ञानान्तर्गतान्येव।ग्रहाणां विषये यदा जिज्ञासा भवति, तदानीं तेषां बहुविधत्वं विस्मयं जनयति। पृथ्वीवदन्यग्रहस्य अन्वेषणे आधुनिकमानवः इदानीं कृतभूरिपरिश्रमः परिलक्ष्यते। परन्तु कुतः आगताः एते ग्रहाः? तेषां परिचालकः कः? एतेषां सर्वेषाम् उत्पत्तिप्रक्रियायाः किं स्वरूपम्? एते एव प्रश्नाः सर्वपुरातनं वाङ्मयम् ऋग्वेदम् आश्रित्य समाधानाय अत्र गृहीताः सन्ति आधुनिकविज्ञानं यदा वस्तुवादप्रधानं, तदा वैदिकविज्ञानम्अध्यात्मप्रधानम् अस्ति। अतः अस्माभिः अनयोः समन्वयः करणीयः पारस्परिकसन्निधिना साम्प्रतिकं विज्ञानं वेदे न क्रमानुसारम् अपि तु यत्र तत्र परोक्षतया सङ्केतितम् अस्ति।वैलक्षण्येऽपि समन्वयस्थापनेन नूतनतथ्यस्य आविष्कार एव अस्माकं लक्ष्यं स्यात्, येन लोककल्याणं त्वरान्वितं भवेत्।

नेहा कुमारी (खुशी)

हिमसंस्कृतवार्ता
डॉ. वर्षा प्रकाश टोणगांवकर
लेखिका, पुणे (महाराष्ट्रम्)

दीपावली

दीपानाम् आवलिः दीपावली इति कथ्यते । 'आवली' शब्दस्य अर्थस्तु पङ्क्तिरेवास्ति । इत्थं दीपावली शब्दस्यार्थः दीपानां पङ्क्तिः अस्ति । भारतवर्षस्य गृहे- गृहे प्रतिवर्षं दृश्यतेऽयं महोत्सवः । सकलमालिन्यजालं गहनान्धकारसमूहञ्च दूरे अपसारयन्ती दिशि- दिशि पथि-पथि चालोकानि प्रसारयन्ती दीपानां अलङ्कारैः अलङ्कृता दीपावली समायति । महोत्सवेऽस्मिन् भवनानाममूर्ध्वभागेषु दीपानां आवल्यः प्रकाश्यन्ते । दीपमालिका शब्देनापि इयमेव कथ्यते । दीपमालिकायाः स्वागताय बहुदिनपूर्वतः एव गृहाणां स्वच्छीकरणं प्रारभ्यते । उत्सवोऽयं विजयदशम्याः विंशतितमे दिवसे प्रायः भवति । शरत्कालिकोऽयमुत्सवः अमावस्यायाः दिनद्वयपूर्वं प्रारभ्यः दिनद्वयपश्चात् यावत् प्रचलति ।

बहुभिः नामभिः अभिहिताः उत्सवाः एतस्मिन्नेव समये आपतन्ति । धन्वन्तरित्रयोदशी, दीपमालिका, अन्नकूटम्, भातृद्वितीया इत्यादयःउत्सवाः एतस्य किञ्चिद्दिनं पूर्वं पश्चादेव दरीदृश्यन्ते । तत्र धन्वन्तरीत्रयोदशी चिकित्सानां सर्वप्रमुखोत्सवः । अस्मिन्नेव दिवसे समुद्रमन्थनाद् भगवतः धन्वन्तरिमहाभागस्यावतारोऽभूत् पृथिवीतले । नरकचतुर्दशी द्वितीयः दिवसः अस्य उत्सवस्य । अस्यैव दिने श्रीकृष्णेन प्रपीडकं नृशंस नरकासुरं नाम राक्षसं जघान् । लक्ष्मीपूजनं कृत्वा दीपानाम् आवलीं गृहे-गृहे प्रज्वाल्यते । अन्नकूटाख्यः उत्सवः दीपावल्याः द्वितीये दिने भवति । अद्य प्रातः अभ्यङ्गस्नानं,नववस्त्रधारणं, गोवर्धनपूजनं सायंकाले नारीकर्तृकनीराञ्जनं भवति ।अपरस्मिन् दिने भ्रातृद्वियाख्यः दिवसः समापतति । लोकोक्तिसहकारेण श्रूयते यत् चतुर्दशवनवासानन्तरं भगवान् मर्यादापुरुषोत्तमः श्रीरामः रावणं सकुलं विनिहत्यस्मिन्नेव दिवसे स्वकीयां राजधानीम् अयोध्यां आगतवान् । तत्रत्याः जनाः भगवद्दर्शनोत्सुकाः दीपैः सर्वतः आलोकितान् कृत्वा, पुष्पाणि विकिर्यं आनन्दोत्मवः कृतवन्तश्च । तद्दिनं तच्च कालं स्मरणायैव दीपमालिकाभिः महोत्सवोऽयं सम्पाद्यते अद्यापि ।

उत्सवास्यास्याध्यात्मिकं स्वरूपमप्यस्ति । स्वास्थ्यसम्पानस्यापि प्रतिष्ठाकरूपोऽयं महोत्सवः । वर्षाकाले वाताबरणे सर्वत्रैव अनेके कीटपतङ्गमशकादयः जायन्ते । अवसरेऽस्मिन् एते सर्वे कीटकादयः दीपप्रकाशेषु अग्निसात् सम्पद्यन्ते ।

अस्मिन्नवसरे क्वचित् क्वचित् द्यूतक्रीडापि भवति, एतत् महद्दुर्व्यसनम् ।

अद्यामावास्यायां सूची भेद्यं तमः दीपमालाभिः नष्टप्रायं जायते । दीपानां पङ्क्तयः तथा शोभन्ते यथा सर्वाणि नक्षत्राणि दीपमिषेण भगवती समाराधन तत्पराणि भूमण्डलमागतानि ।

!! दिपावल्याः हार्दिक शुभाशयाः !!
!! शुभदीपावलि !!

डा. वर्षा प्रकाश टोणगांवकर ©®
पुणे / महाराष्ट्रम्

व्याकरणचिन्तनम् -०५

स्त्रीभ्यो ढक् - अपत्यार्थे स्त्रीवाचकशब्दानां परे, ढक् (षेयण्-एय) इति प्रत्ययं प्रयुज्य नूतनं संज्ञापदं प्राप्यते, तद्धितप्रकरणे ।
यथा, विनतायाः अपत्यं पुमान्= विनता+ ढक्= वैनतेयः (गरुडः) इति ।
ढक्-प्रत्ययान्वितानि विंशतिवाक्यानि अत्र अभ्यासाय, उदाहरणत्वेन दीयन्ते। यथा -
१. वैनतेयः आकाशे वेगेन उड्डयते।
२. कौन्तेयः अर्जुनः धनुर्विद्यायां सर्वश्रेष्ठः आसीत्।
३. गान्धारेयः हस्तिनापुरस्य राजा आसीत्। (गान्धारेयः - दुर्योधनः)
४. द्रौपदेयाः महायुद्धे वीरगतिं प्राप्तवन्तः। (द्रौपदीपुत्राः)
५. माद्रेयः अश्वानां पालनं करोति स्म।
६. सौभद्रेयः चक्रव्यूहं भेत्तुं प्रविष्टः। (अभिमन्युः)
७. राधेयः कर्णः दानवीरः आसीत्।
८. कौसल्येयः अयोध्यायाः राजा अभवत्। (रामः)
९. कैकेयेयः भरतः वनं नागच्छत्।
१०. याशोदेयः गोकुले गोपबालकैः सह क्रीडां करोति स्म।
११. दैवकेयः मथुरायाः कारागारे जातः। (कृष्णः)
१२. आदितेयः सूर्यः जगत् प्रकाशयति।
१३. दैतेयाः देवैः सह युद्धं कृतवन्तः।
१४. पौलोमेयः इन्द्रस्य शत्रुः आसीत् । (पुलोमीपुत्रः)
१५. कौन्तेयाः धर्मपरायणाः आसन् ।
१६. गान्धारेयाः शतं भ्रातरः आसन्।
१७. सौभद्रेयस्य वीरता सर्वैः प्रशंसिता।
१८. वैनतेयस्य वेगः वायोरपि अधिकतरः आसीत् ।
१९. राधेयस्य मित्रं दुर्योधनः आसीत्।
२०. कौसल्येयस्य राज्याभिषेकः अयोध्यायाम् अभवत्।**विधिः** -अपत्यार्थे स्त्रीवाचकशब्देभ्यः ढक्-प्रत्ययो भवति ।
आदिस्वरस्य वृद्धिः ।ढक् = एय । कुन्ती + एय = कौन्तेयः। --- इत्यादिकम्। **नारदोपाध्यायः**

दीपोत्सवः दीपावली — श्रद्धायाः, परम्परायाः, पितृस्मरणस्य समृद्धेश्च महापर्व

डॉ. अमितकुमारः
सहायकाचार्यः (संस्कृतम्)
राजकीयमहिलामहाविद्यालयः, हिसारम्

भारतस्य सांस्कृतिकचेतनायां दीपावली केवलं दीपप्रज्वलनस्य मिष्टान्नवितरणस्य च उत्सवः नास्ति, अपितु अन्धकारस्य स्थाने प्रकाशस्य, अज्ञानस्य स्थाने ज्ञानस्य, निराशायाः स्थाने आशायाः, असत्यस्य स्थाने सत्यस्य च विजयस्य प्रतीकरूपं महापर्व अस्ति। भारतीयजीवनदर्शने दीपस्य विशिष्टं महत्त्वं विद्यते। लघुरपि दीपः स्वयम् प्रज्वलितः सन् अन्येषां जीवनं प्रकाशयति। एष एव दीपावल्याः मूलसन्देशः यत् मनुष्यः स्वजीवने सद्भावनायाः, करुणायाः, ज्ञानस्य, सकारात्मकचिन्तनस्य च प्रकाशं प्रसारयेत्।

वर्षे २०२६ तमे दीपावल्याः पावनः उत्सवः नवम्बरमासस्य अष्टमे दिनाङ्के, रविवासरे आचरिष्यते। अस्मिन् अवसरे कार्तिकमासस्य अमावस्यातिथेः विशेषं धार्मिकं महत्त्वं वर्तते। पञ्चाङ्गगणनानुसारम् अमावस्यातिथिः नवम्बरमासस्य अष्टमे दिनाङ्के प्रातः ११ वादनात् २८ निमेषेभ्यः आरभ्य नवमे दिनाङ्के मध्याह्ने १२ वादनात् ३१ निमेषपर्यन्तं भविष्यति। अमावस्यातिथेः प्रदोषकाले विद्यमानत्वात् अष्टमे दिनाङ्के एव मुख्यदीपावली तथा लक्ष्मीगणेशयोः पूजनं विधास्यते।

भगवतः श्रीरामस्य अयोध्या-प्रत्यागमनसम्बद्धा परम्परा

दीपावल्याः विषये सर्वाधिकप्रसिद्धा धार्मिकपरम्परा भगवान् श्रीरामस्य चतुर्दशवर्षीयवनवास-समाप्त्यनन्तरम् अयोध्यायां प्रत्यागमनस्य अस्ति। मान्यते यत् भगवान् श्रीरामः, माता सीता, भ्राता लक्ष्मणश्च यदा अयोध्यां प्रत्यागतवन्तः, तदा नगरवासिनः दीपान् प्रज्वाल्य तेषां भव्यं स्वागतं कृतवन्तः। एषा एव परम्परा कालान्तरे दीपोत्सवस्य व्यापकं स्वरूपं प्राप्तवती।

एतदतिरिक्तं दीपावल्याः सम्बन्धः भगवान् श्रीकृष्णेन नरकासुरस्य वधेन, भगवान् विष्णोः वामनावतारेण तथा समुद्रमन्थनात् भगवत्याः लक्ष्म्याः प्राकट्येन सह अपि सम्बध्यते। जैनपरम्परायां भगवान् महावीरस्य निर्वाणदिवसरूपेण तथा सिक्खपरम्परायां बन्दीछोड़दिवसरूपेण अपि अस्य पर्वणः विशेषं महत्त्वं वर्तते। एवं दीपावली भारतीयसमाजस्य विविधाः धार्मिकाः सांस्कृतिकाश्च परम्पराः एकसूत्रे संयोजयति।

अमावस्या तथा पितृस्मरणस्य विशेषं महत्त्वम्

दीपावल्याः अमावस्यायाः सम्बन्धः केवलं लक्ष्मीपूजया एव नास्ति, अपितु पितॄणां स्मरणेन तेषां प्रति कृतज्ञताभावप्रकटीकरणेन च सह अपि अस्ति। भारतीयसंस्कृतौ पितरः कुलपरम्परायाः वंशपरम्परायाश्च आधाररूपेण मन्यन्ते। अस्माकं पूर्वजाः स्वपरिश्रमेण, संस्कारैः, जीवनानुभवैश्च अनुवर्तिनीनां पीढीनां कृते मार्गं प्रशस्तवन्तः। अतः दीपावल्यवसरे तेषां स्मरणं भारतीयसांस्कृतिकपरम्परायाः महत्त्वपूर्णम् अङ्गम् अस्ति।अस्मिन् वर्षे अमावस्यातिथिः नवम्बरमासस्य अष्टमे दिनाङ्के प्रातः ११ वादनात् २८ निमेषे आरभ्य नवमे दिनाङ्के मध्याह्ने १२ वादनात् ३१ निमेषपर्यन्तं विद्यते। ये परिवाराः कार्तिकामावस्यायां पितृतर्पणं, जलार्पणं, पितॄणां निमित्तं दानपुण्यं वा कुर्वन्ति, ते स्वकुलपरम्परायाः स्थानीयपञ्चाङ्गस्य च अनुसारम् एतानि धार्मिककर्माणि कुर्वन्तु। पितॄणां निमित्तं दीपदानम्, अन्नदानं तथा निर्धनेभ्यः भोजनप्रदानम् अपि पुण्यप्रदं मन्यते।अत्र इदं ज्ञातव्यम् यत् पितृपक्षस्य सर्वपितृ-अमावस्या तथा कार्तिकमासस्य अमावस्या धार्मिकदृष्ट्या भिन्नौ अवसरौ स्तः। उभयोः स्वकीयम् विशिष्टं महत्त्वं विद्यते।

लक्ष्मीगणेशपूजनस्य शुभमुहूर्तः

दीपावल्याः सायंकाले भगवत्याः लक्ष्म्याः, भगवान् गणेशस्य, भगवत्याः सरस्वत्याश्च पूजनस्य विशेषा परम्परा अस्ति। धार्मिकमान्यतानुसारं भगवती लक्ष्मीः धनस्य, ऐश्वर्यस्य, समृद्धेश्च अधिष्ठात्री देवता अस्ति। भगवान् गणेशः बुद्धेः, विवेकस्य, विघ्ननिवारणस्य च प्रतीकः अस्ति तथा भगवती सरस्वती ज्ञानस्य विद्यायाश्च प्रदात्री अस्ति।हिसारनगरे प्रचलितपञ्चाङ्गगणनानुसारं नवम्बरमासस्य अष्टमे दिनाङ्के लक्ष्मीपूजनस्य प्रमुखः शुभमुहूर्तः सायं ५ वादनात् ५९ निमेषेभ्यः ७ वादनात् ५५ निमेषपर्यन्तं भविष्यति। अस्मिन् दिने प्रदोषकालः सायं ५ वादनात् ३६ निमेषेभ्यः रात्रौ ८ वादनात् १४ निमेषपर्यन्तं भविष्यति। विभिन्नेषु नगरेषु स्थानीयसूर्योदय-सूर्यास्तयोः भेदात् मुहूर्ते किञ्चित् समयान्तरं भवितुम् अर्हति।

पूजनसमये गृहस्य पूजास्थानं स्वच्छीकृत्य भगवान् गणेशः माता लक्ष्मीश्च प्रतिष्ठाप्येते। दीपं प्रज्वाल्य पुष्पाणि, फलानि, मिष्टान्नानि, धूपं, नैवेद्यं च समर्प्यते। ततः लक्ष्मीगणेशयोः आरतीं कृत्वा परिवारस्य सुखसमृद्ध्यर्थं प्रार्थना क्रियते। व्यापारीवर्गः अस्मिन् दिने बहीखातानां नूतनलेखाव्यवहारस्य च पूजनम् अपि करोति।

दीपावल्याः पञ्चदिवसीयोत्सवस्य परम्परा

दीपावल्याः उत्सवः अनेकान् धार्मिकान् अवसरान् स्वस्मिन् समावेशयति। धनत्रयोदश्यां भगवान् धन्वन्तरिः पूज्यते तथा स्वास्थ्यसमृद्ध्योः कामना क्रियते। नरकचतुर्दश्यां अथवा लघुदीपावल्यां भगवान् श्रीकृष्णेन नरकासुरस्य वधस्य स्मरणं क्रियते। मुख्यदीपावल्यां भगवत्याः लक्ष्म्याः भगवान् गणेशस्य च पूजनं भवति।

ततः गोवर्धनपूजायां प्रकृतेः, गोवंशस्य, अन्नस्य च महत्त्वं स्वीक्रियते। भ्रातृद्वितीयायाः पर्वणि भ्रातृभगिन्योः स्नेहस्य पारिवारिकसम्बन्धानां च दृढीकरणस्य सन्देशः प्राप्यते।

एतासु सर्वासु परम्परासु भारतीयसमाजस्य पारिवारिकैक्यस्य, प्रकृतेः प्रति सम्मानस्य, परस्परप्रेम्णश्च भावना अन्तर्निहिता अस्ति।

दीपावल्याः वास्तविकम् अभिप्रायः — केवलं धनं न, संस्काराः अपि

अद्यतनकाले दीपावल्याः स्वरूपं शीघ्रतया परिवर्तमानम् अस्ति। विपणीनां चकाचौन्धः, बहुमूल्यानि उपहाराणि, आतिशबाजी, आडम्बरश्च कदाचित् अस्य पर्वणः वास्तविकम् उद्देश्यम् आच्छादयन्ति। दीपावल्याः अर्थः केवलम् अधिकधनार्जनं गृहस्य अलङ्करणं वा नास्ति। अस्य वास्तविकम् अभिप्रायः स्वान्तःकरणे विद्यमानस्य अज्ञानान्धकारस्य दूरीकरणम् अस्ति।

अस्मिन् पावने अवसरे अस्माभिः गृहाणां सह स्वविचाराः अपि पवित्राः कर्तव्याः। ईर्ष्या, द्वेषः, अहङ्कारः, नकारात्मकचिन्तनं च परित्यज्य प्रेम, सहयोगः, दया, सद्भावना च स्वीकर्तव्याः। विशेषतः आर्थिकदृष्ट्या दुर्बलानां परिवाराणां, आवश्यकताग्रस्तानां जनानां, श्रमिकाणां च सह स्वीयसुखानि विभज्य तेषां जीवनमपि आनन्दमयं करणीयम्। एतदेव अस्य पर्वणः वास्तविकं साफल्यम् अस्ति।

पर्यावरणसंरक्षणस्य सङ्कल्पोऽपि भवतु दीपावली

वर्तमानकाले प्रदूषणम् एकां गम्भीरां समस्यां जनयति। दीपावल्यवसरे अत्यधिकातिशबाज्या वायुप्रदूषणं ध्वनिप्रदूषणं च वर्धते। तस्य दुष्प्रभावः बालकेषु, वृद्धेषु, पशुषु, पक्षिषु तथा समग्रपर्यावरणे दृश्यते। अतः अस्माभिः मृत्तिकादीपानां प्रज्वलनं, स्वदेशीवस्तूनां प्रोत्साहनं तथा न्यूनप्रदूषणयुक्तदीपावलीम् आचरितुं सङ्कल्पः करणीयः।मृत्तिकादीपाः अस्माकं कुम्भकाराणां स्थानीयशिल्पकाराणां च आजीविकया अपि सम्बद्धाः सन्ति। यदि वयं स्थानीयवस्तूनि क्रीणामः, तर्हि उत्सवमाध्यमेन समाजस्य आर्थिकदृष्ट्या दुर्बलवर्गेभ्यः अपि सहयोगं कर्तुं शक्नुमः।

ज्ञानस्य सद्भावनायाश्च दीपप्रज्वलनस्य सन्देशः

भारतीयसंस्कृतौ दीपावल्याः आध्यात्मिकपक्षोऽपि अत्यन्तं महत्त्वपूर्णः अस्ति। बृहदारण्यकोपनिषदि प्रसिद्धा प्रार्थना दृश्यते—**असतो मा सद्गमय। तमसो मा ज्योतिर्गमय।मृत्योर्मामृतं गमय॥** अर्थात् अस्मान् असत्यात् सत्यं प्रति, अन्धकारात् प्रकाशं प्रति, मृत्योः अमृतत्वं प्रति च नय।

अयं मन्त्रः दीपावल्याः मूलदर्शनं अत्यन्तं सुन्दररीत्या अभिव्यनक्ति। दीपस्य प्रकाशः अस्मान् स्मारयति यत् जीवनस्य परिस्थितयः कियत् अपि कठिनाः स्युः, तथापि आशायाः सकारात्मकचिन्तनस्य च लघुरपि प्रकाशः जीवनाय नवीनां दिशं प्रदातुं शक्नोति।

अन्ततः दीपावली केवलं धार्मिकः उत्सवः नास्ति, अपितु भारतीयसभ्यतायाः जीवनमूल्यानां प्रतीकः अस्ति। एतत् पर्व अस्मान् पूर्वजेभ्यः कृतज्ञतां, परिवारे प्रेम, समाजे उत्तरदायित्वभावनां, प्रकृतौ संवेदनशीलतां, ज्ञाने समर्पणभावं च शिक्षयति।

विज्ञापनवैभवस्य चाकचिक्ये संस्कृतवार्तापत्राणां पृष्ठानि नीरवाणि, आर्थिकसहयोगस्य च महती आवश्यकता

संस्कृतभाषायाः गौरवगानमात्रेण न, अपितु संस्कृतवार्तापत्राणां संरक्षणसंवर्धनाभ्यां भाषासेवायाः वास्तविकं स्वरूपं प्रकाशते

पाटलिपुत्रम्। दीपावल्यादिषु महोत्सवेषु हिन्दी-अङ्ग्लभाषयोः समाचारपत्राणि विविधविज्ञापनैः समलङ्कृतानि दृश्यन्ते। वाणिज्यप्रतिष्ठानानां, शैक्षणिकसंस्थानानां, औद्योगिकसमूहानां, सामाजिकसङ्घटनानां च विज्ञापनैः समाचारपत्राणां पृष्ठानि परिपूर्णानि भवन्ति। क्वचित् तु विज्ञापनानां बाहुल्याद् समाचारपत्राणां पृष्ठसंख्यापि वर्धते। किन्तु विज्ञापनवैभवस्यास्य चकाचौन्धे संस्कृतभाषया प्रकाशितानां वार्तापत्राणां पृष्ठानि विज्ञापनाभावेन प्रायः नीरवाणि दृश्यन्ते। इयमेव विषमता संस्कृतपत्रकारितायाः आर्थिकस्थितिं प्रति गम्भीरं चिन्तनं जनयति तथा समाजस्य भाषाविषयकां प्राथमिकतामपि प्रश्नाङ्कितां करोति।

२०१३ तमवर्षादारभ्य संस्कृतपत्रकारिताक्षेत्रे निरन्तरं संलग्नः डॉ. राघवनाथझा अस्यां स्थितौ खेदं प्रकटयन् अवदत् यत् संस्कृतं देववाणीम्, भारतीयसंस्कृतेः सनातनज्ञानपरम्परायाश्च अक्षयमूलम् इति प्रतिपादयन्तः जनाः तस्याः भाषायाः पत्रकारितायाः आर्थिकसंरक्षणायापि स्वीयं दायित्वं निर्वहेयुः। संस्कृतभाषायाः गौरवगानं सर्वत्र श्रूयते, किन्तु तस्यामेव भाषायां प्रकाशितानां वार्तापत्राणां कृते विज्ञापनप्रदाने संस्थानानां वाणिज्यप्रतिष्ठानानां च औदासीन्यं परिलक्ष्यते। एषा स्थितिः नूनं विचारणीयास्ति।

तेन स्वानुभवमुपस्थापयता कथितं यत् विगतेषु द्वादशवर्षेषु संस्कृतभाषायां वार्तालेखनं, समाचारसङ्कलनं तथा पत्रकारितासम्बद्धं कार्यं कुर्वता तेन प्रत्यक्षमनुभूतं यत् संस्कृतभाषायाः सेवायां प्रवृत्तानां लेखकेषु पत्रकारेषु च उत्साहस्य नास्त्यभावः, परन्तु तेषां परिश्रमस्य यथोचितार्थिकप्रतिफलप्रदानाय समाजतः संस्थाभ्यश्च अपेक्षिता तत्परता न दृश्यते। भाषासेवायाः कार्यं केवलमुत्साहेन न निर्वहति; तस्य सातत्याय आर्थिकसाधनानामपि समुचितोपलब्धिरावश्यकी भवति।

तेन विशेषतया प्रतिपादितं यत् संस्कृतविश्वविद्यालयेषु, महाविद्यालयेषु, अन्यासु च शैक्षणिकसंस्थासु प्रतिवर्षं विविधाः शैक्षणिकगतिविधयः सम्पाद्यन्ते। तत्र सङ्गोष्ठ्यः, राष्ट्रियान्तर्राष्ट्रियस्तरीयानि विद्वत्सम्मेलनानि, प्रवेशप्रक्रियाः, दीक्षान्तसमारोहाः, अनुसन्धानसम्बद्धाः कार्यक्रमाश्च आयोज्यन्ते। एतेषामायोजनाय पर्याप्तं धनं व्ययीकृतं भवति। अतः एतेषां कार्यक्रमाणां, संस्थानामुपलब्धीनां, शैक्षणिकगतिविधीनां च विवरणात्मकानि विज्ञापनानि संस्कृतवार्तापत्रेष्वपि प्रकाशनीयानि। संस्कृताध्यापकाः, शोधच्छात्राः, ज्योतिषविदः, आयुर्वेदाचार्याः, संस्कृतानुरागिणः, विविधसंस्थाभिः सम्बद्धाश्च प्रबुद्धजनाः अस्मिन् विषये स्वीयां सकारात्मकां सहभागितां निर्वहेयुः।

वाणिज्यप्रतिष्ठानेभ्यः अपि तेन विचारणीयः प्रश्नः समुपस्थापितः यत् दीपावलीपर्वणि यदा हिन्दी-अङ्ग्लभाषीयेषु समाचारपत्रेषु विज्ञापनप्रकाशनस्य परम्परा दृश्यते, तदा संस्कृतवार्तापत्राणि किमर्थं तस्माद् विज्ञापनव्यवहारात् वञ्चितानि भवन्ति? संस्कृतवार्तापत्राणां पाठकाः अपि समाजस्य अभिन्नाः सदस्याः सन्ति तथा तेऽपि विपणनव्यवस्थायाः उपभोक्तारः सन्ति। अतः संस्कृतवार्तापत्रेषु विज्ञापनप्रकाशनेन न केवलं संस्कृतभाषायाः प्रचारप्रसारौ भविष्यतः, अपितु विज्ञापनदातारः अपि विशिष्टं पाठकवर्गं प्रति स्वसन्देशं प्रेषयितुं शक्नुवन्ति।

संस्कृतपत्रकारितायाः गौरवशालिनी ऐतिहासिकी परम्परा

संस्कृतपत्रकारितायाः इतिहासः गौरवपूर्णः प्रेरणादायकश्च वर्तते। १८६६ तमे ख्रिस्ताब्दे काश्यां 'द पण्डित्' इति संस्कृतपत्रस्य प्रकाशनमारम्भोऽभवत्। ततः परं मैसूरनगरात् १९७० तमे ख्रिस्ताब्दे प्रारब्धं संस्कृतदैनिकं 'सुधर्मा' अद्यापि स्वकीयां विशिष्टां पत्रकारितापरम्परां निरन्तरं संवर्धयति। एतेषामतिरिक्तं देशस्य विविधप्रदेशेभ्यः 'संस्कृतवाणी', 'सृजनवाणी', 'विश्वस्य वृत्तान्तम्' इत्यादीनि अनेकानि संस्कृतपत्राणि, पत्रिकाश्च प्रकाश्यमानानि सन्ति। डिजिटलमाध्यमेष्वपि संस्कृतवार्ताप्रसारणस्य प्रयासाः प्रवर्तन्ते। डॉ. झा इत्यस्य मते संस्कृतपत्रकारिता केवलं वार्तानां प्रकाशनमाध्यमं नास्ति, अपितु भारतीयज्ञानपरम्परायाः, संस्कृतेः, साहित्यस्य, विज्ञानस्य, शिक्षायाः, समसामयिकसामाजिकविषयाणां च संस्कृतभाषया अभिव्यक्तेः प्रभावशाली माध्यममस्ति। अद्यतनकाले यदा विश्वस्य विविधासु भाषासु ज्ञानविज्ञानस्य नूतनाः उपलब्धयः प्रकाश्यन्ते, तदा संस्कृतभाषायामपि समसामयिकविषयाणां निरन्तरं प्रकाशनम् अत्यन्तमावश्यकम्। तथापि आर्थिक-संसाधनानामभावः अस्याः पत्रकारितायाः विकासस्य विस्तारस्य च प्रमुखमन्तरायः परिलक्ष्यते। तेन पुनरुक्तं यत् संस्कृतस्य नाम्ना सम्मानसमारोहाणामायोजनम्, संस्कृत-दिवसस्याचरणम्, विविधमञ्चेषु भाषायाः संरक्षणसंवर्धनयोः संकल्पग्रहणं च प्रशंसनीयमेव। किन्तु एते संकल्पाः केवलं वाचिकव्यवहारे न सीमिताः स्युः; ते व्यावहारिककर्मणा अपि प्रतिफलितव्याः। संस्कृतपत्रकारितायाः स्थायित्वाय नियमितविज्ञापनप्रदानम्, संस्थागत-सदस्यताग्रहणम्, वार्तापत्राणां नियमितक्रयणम्, पाठकानां स्वेच्छया आर्थिकसहयोगश्च अत्यावश्यकाः सन्ति। अतः संस्कृत-विश्वविद्यालयान्, संस्कृताकादमीः, मठमन्दिराणि, धार्मिकसंस्थानानि, शैक्षणिकप्रतिष्ठानानि, वाणिज्यसङ्घटनानि च स विनीतमाग्रहं कृतवान् यत् स्वकीयेषु विज्ञापनसम्बद्धेषु नीतिनिर्धारणेषु संस्कृतवार्तापत्रेभ्यः समुचितं स्थानं प्रदद्युः। एतादृशेन प्रयत्नेन संस्कृतपत्रकारितायाः आर्थिकाधारः सुदृढो भविष्यति, भाषायाः प्रचारप्रसारौ च व्यापकौ भविष्यतः। अपि च अस्मिन् क्षेत्रे निरन्तरं परिश्रमं कुर्वतां पत्रकाराणां लेखकाश्च श्रमस्य यथोचितं सम्मानं भविष्यति। अन्ते डॉ. झा स्पष्टमवदत् यत् संस्कृतपत्रकारितायै दयाभावेन प्रदत्तस्य दानस्य अथवा केवलमनुदानस्य अपेक्षा नास्ति, अपितु तस्याः कार्यस्य महत्त्वानुरूपः सम्मानजनकः आर्थिकसहयोगः अपेक्षितः। संस्कृतभाषायाः प्रति वास्तविकं समर्पणं केवलं श्लोकोच्चारणेन, मञ्चीयगुणगानेन, संस्कृतमहोत्सवानामायोजनेन वा न सिद्ध्यति। संस्कृतवार्तापत्राणां कृते विज्ञापनप्रदानम्, तेषां सदस्यताग्रहणम्, नियमितक्रयणम्, प्रकाशनकार्यस्य आर्थिकसहभागितया च समर्थनम् अपि संस्कृतसेवायाः महत्त्वपूर्णं व्यावहारिकं स्वरूपम् अस्ति। संस्कृतस्य गौरवं केवलं वचनेषु न, अपितु तस्याः पत्रकारितायाः संरक्षणे संवर्धने च प्रतिबिम्बितं भवेत्।

हिमसंस्कृतवार्ताः

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

शुभं भूयात् दीपोत्सवः

हिमसंस्कृतवार्तायाः कार्यालयीयः गणः

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

डॉ.मनोजशैलः
संरक्षकः

श्रीललितशर्मा
संगठनमन्त्री

शुभ दीपावली
प्रदेशध्याध्यक्षः
डॉ. कमलकान्तगौतमः

शुभ दीपावली
महासचिवः
डॉ.अमनदीपशर्मा

शुभ दीपावली
वित्तसचिवः
श्रीलोकपालः

हिमाचल-राजकीय-संस्कृत-शिक्षक-परिषद्

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

विद्यालय प्रबंधन समिति
राजकीय उच्च पाठशाला बिजन-ढलवान जिला मण्डी

दीपोत्सवस्य शुभाश्याः
शुभ दीपावली

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

प्रो बिहारीलालः शर्मा
कुलपतिः,सम्पूर्णानंद संस्कृतविश्वविद्यालय वाराणसी

सर्वेभ्यः देशवासिभ्यः दीपावल्याः शुभकामनाः

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

अग्निवेश शर्मा
संस्कृतशिक्षकः,
रा.मा.वि.वैदी कांगड़ा हि.प्र.

शुभ दीपावली

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

दीपोत्सवस्य शुभाश्याः
डा.दिनेश भारद्वाजः
साहित्याचार्यः
राजकीय संस्कृत महाविद्यालय क्यार्टू, ठियोग, शिमला हि.प्र.

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

दीपोत्सवस्य शुभाश्याः शुभ दीपावली

सरस्वती विद्या मंदिर
रखोटा जिला मण्डी

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

समस्त-देशवासिभ्यः
दीपोत्सवस्य हार्दिक्यः
शुभकामनाः

ज्योतिषाचार्यः डॉ.नवीनशर्मा
सहायकाचार्यः,ज्योतिषविभागः
महर्षिवाल्मीकिसंस्कृत-
विश्वविद्यालयः कैथलः हरियाणा
प्रान्तप्रशिक्षणप्रमुखः
संस्कृतभारती-हरियाणा

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

शुभ दीपावली

डॉ. सुनील आर. पटेल
डीन (अधिष्ठाता),
बी. ए. कृषि महाविद्यालय,
आनंद कृषि
विश्वविद्यालय

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

श्री संजीव कुमार
Lic agent, Rarhi Tola ,
Barari Bhagalpur, Bihar
-812003
के द्वारा

संस्कृत पत्रकारिता के प्रचार प्रसार के लिए
हिमसंस्कृतवार्ता
दैनिक संस्कृत समाचार पत्र को
500 रूपये का सहयोग किया है
हम आपके सहयोग के लिए आभारी हैं।

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

श्री मिथिलेश कुमार झा
के-1511 खसरा नं -1266
नियर गवर्नमेंट स्कूल, मन्दिर वाली
गली, स्वरूपनगर,बादली
नार्थ वेस्ट दिल्ली -110042
के द्वारा

संस्कृत पत्रकारिता के प्रचार प्रसार के लिए
हिमसंस्कृतवार्ता
दैनिक संस्कृत समाचार पत्र को
500 रूपये का सहयोग किया है
हम आपके सहयोग के लिए आभारी हैं।

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

श्री मनोज कुमार
LIG-129, Housing Colony,
Barari, Bhagalpur, Bihar
के द्वारा

संस्कृत पत्रकारिता के प्रचार प्रसार के लिए
हिमसंस्कृतवार्ता
दैनिक संस्कृत समाचार पत्र को
500 रूपये का सहयोग किया है
हम आपके सहयोग के लिए आभारी हैं।

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

हिमसंस्कृतवार्ताः

दैनिकं ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

शुभं भूयात् दीपोत्सवः

श्रीमति दीपिका शर्मा

प्रदेशमहिला संयोजिका

हिमाचल-राजकीय-संस्कृत-शिक्षक-परिषद्

हिमसंस्कृतवार्तायाः कार्यालयीयः गणः

मम भाषा संस्कृतम्

राघवनाथ झा

संवाददाता

हिमसंस्कृतवार्ता

पटना, बिहार

शुभं भूयात् दीपोत्सवः

डॉ. वर्षा प्रकाशः

टोणगांवकर

पुणे / महाराष्ट्रम्

शुभ दीपावली

दीपोत्सवस्य शुभाश्याः

डॉ.निशिकान्तपाण्डेयः

हिमसंस्कृतवार्ताः

ग्रामः -रामचन्द्रपुरः

जनपदः - मालदा

राज्यम् - पश्चिमबङ्गः

शुभं करोति कल्याणमरोग्यं धनसंपदाम् । शत्रुबुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर्नमोऽस्तुते ॥

दीपोत्सवस्य शुभाश्याः

संस्कृतभारती

हिमाचलप्रदेशः

श्री आशीष कुमार दास

संगीत शिक्षक, डीएवी पब्लिक स्कूल,बरारी,भागलपुर,बिहार -812003

के द्वारा

संस्कृत पत्रकारिता के प्रचार प्रसार के लिए

हिमसंस्कृतवार्ता

दैनिक संस्कृत समाचार पत्र को

500 रूपये का सहयोग किया है

हम आपके सहयोग के लिए आभारी हैं।

निगमागमप्रतिष्ठानम् (न्यासः)

सर्वेभ्यः दीपावल्याः

शुभकामनाः

साईं गोकुलम्,बनूड़ी

श्री लक्ष्मी नारायणगौरक्षासेवा समिति बनूड़ी गौशाला पक्षतः

सर्वेभ्यः दीपावल्याः शुभकामनाः

शुभ दीपावली

दीपावल्याः भातृद्वितीयायाश्च पुण्यपर्वणः सर्वेभ्यः शुभकामना

सर्वेभ्यः प्रदेशवासिभ्यः
दीपावल्याः शुभकामनाः
जय गौमाता
अधिवक्ता अजयठाकुरः
उपाध्यक्षः, साईं गोकुलम्
बनूड़ी गौशाला जसवां जिला कांगड़ा हि.प्र.
दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

शुभदीपावली

श्री अनिल वर्मा,
प्रधानाचार्यः रा.व.मा.वि.सकरी
जिला कांगड़ा हि.प्र.

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

दीपावल्याः

सर्वेभ्यः मंगलकामनाः
सत्येन्द्र पाठकः,
संवाददाता
हिमसंस्कृतवार्ता
सीतापुर, उत्तरप्रदेशः

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

शुभदीपावली

डा. पद्मनाभ शर्मा,
संस्कृतप्रवक्ता
रा.व.मा.वि.रिस्सा
जिला मण्डी हि.प्र.
वरिष्ठ उपाध्यक्ष
हि.रा.संस्कृतशिक्षक, परिषद्

दीपावली विशेषाङ्कः हिमसंस्कृतवार्ता (2026)

सुश्री संगीता दास
पूर्वजीवविज्ञानशिक्षिका,
डीएवी पब्लिक स्कूल बरारी
भागलपुर बिहार

शुभदीपावली

शुभं करोति कल्याणमारोग्यं धनसंपदा।
शत्रुबुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर्नमोऽस्तुते॥

वृजेश कुमार पाण्डेय
प्रधानाचार्य श्री बीरा बाबा राम दुलारे
शुक्ल नेता जी सुभाष चन्द्र बोस संस्कृत
माध्यमिक विद्यालय मेहदूपार
संतकबीरनगर 272154

दीपावल्याः

सर्वेभ्यः मंगलकामनाः
शुभ दीपावली

शुभदीपावली

सर्वेभ्यः दीपावल्याः
शुभकामनाः

डॉ. बिधु बाला
एसोसिएट प्रोफेसर ,संस्कृत विभाग,गंगा
देवी महिला महाविद्यालय,पाटलिपुत्र
विश्वविद्यालय,पटना , बिहार।

डॉ विवेक शर्मा
सहायक आचार्य संस्कृत
हिमाचल प्रदेश केन्द्रीय
विश्वविद्यालय धर्मशाला

शुभदीपावली

सर्वेभ्यः दीपावल्याः
शुभकामनाः